

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Programmas "Skolotājs" apakšprogramma

"Skolotājs logopēds"

**Priekšējo mēleņu (S, Z, Š, Ž) izrunas traucējumu korekcija
logopēdijas nodarbībās vecākā pirmsskolas vecuma bērniem**

Diplomdarbs

Autors: **Aiva Šmukiņa**

Studentu apliecības Nr.:as17098

Darba vadītājs: Mg. paed. Sandra Miezīte

ALŪKSNE 2018

Saturs

Saturs	1
Anotācija.....	3
Annotation	4
Ievads.....	5
1. Skaņu izrunas traucējumu skaidrojums dažādu autoru skatījumā.....	7
1.1 Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums.....	12
1.2 Skaņu S, Z, Š, Ž izrunas traucējumu daudzveidīgās izpausmes un raksturojums	25
1.3 Logopēdisko nodarbību nozīme logopēda koriģējoši attīstošajā darbībā saistībā ar problēmu	30
2. Priekšējo mēleņu S, Z, Š, Ž izrunas traucējumu korekcija 5 -6 gadus veciem bērniem	37
2.1.Pētāmās grupas logopēdiskā izpēte un raksturojums.....	37
2.2 Logopēdiskās nodarbības priekšējo mēleņu izrunas traucējumu novēršanai	43
2.3 Pētījumā iegūto rezultātu analīze	48
Secinājumi	52
Literatūras un avotu saraksts	53
Pielikums	56

Anotācija

Kvalifikācijas darba tēma ir “Priekšējo mēleņu (S, Z, Š, Ž) izrunas traucējumu korekcija logopēdijas nodarbībās vecākās pirmsskolas vecuma bērniem. Darba mērķis - teorētiski un praktiski izziņāt līdzskaņu S, Z, Š, Ž izrunas traucējumu novēršanas iespējas logopēdijas nodarbībās.

Darbs sastāv no divām daļām – teorētiskās un praktiskās daļas.

Teorētiskajā daļā tiek analizēta skaņu izrunas traucējumi, vecākā pirmsskolas vecuma bērnu vecumposma likumsakarības, priekšējo mēleņu S, Z, Š, Ž izrunas traucējumu novēršana logopēdijas nodarbībās dažādu autoru skatījumā. Ir sniegts skaņu izrunas traucējumu skaidrojums pedagogu, psihologu un logopēdu atziņās, atklātas vecākā pirmsskolas vecuma bērnu atmiņas likumsakarības.

Balstoties uz pedagogu, psihologu un logopēdu atziņām un pētījumiem, tiek sniegta logopēdisko nodarbību daudzveidība pieeja skaņu izrunas traucējumu novēršanai.

Praktiskajā daļā ir sniegts pētījuma metodoloģiskais pamatojums, pētāmās grupas bērnu raksturojums un izstrādātas logopēdijas nodarbības skaņu izrunas traucējumu novēršanai. Pētījuma gaitā ar bērniem tiek izstrādātas logopēdijas nodarbības, lai novērotu un analizētu skaņu izrunas uzlabošanos. Pētījumā aprakstīti bērnu darbība logopēdijas nodarbībās un skaņu izrunas uzlabošanās.

Pētījums liecina, ka logopēdijas nodarbības sekmē priekšējo mēleņu izrunas traucējumus, ja logopēds izprot bērnu vecumposma likumsakarības un izvēlētās logopēdijas nodarbības atbilst bērnu attīstības un izpratnes līmenim, interesēm, vajadzībām un pieredzei.

Darbā izmantotas I. Miltiņas, S. Tūbeles, J. Lūses, V. Golubinas, G. Svences, A. Baumanes, I. Hadaņonoka, L. Hadaņonoka u.c. autoru atziņas.

Annotation

Subject for qualification work is “Adjustment of the antical disturbance of the front moons (S, Z, Š, Ž) in the teaching classes for children of the older preschool age. The purpose of the work - theoretically and practically learning the potential for the prevention of consonants S, Z, Š, Ž, pronunciation, in the teaching classes.

The work consists of two parts – theoretical and practical parts.

The theoretical part is analyzed by sound pronunciation disorders, the age of age of older pre-childhood children, the prevention of front moles S, Z, Š, Ž pronunciation disorders in the views of the various authors. There is an explanation of sound pronunciation disorders in the knowledge of educators, psychologists and speech therapist, the evidence of child memory of older pre-childhood children.

Based on the lessons and studies of educators, psychologists and speech therapist, the diversity of teaching classes is provided for the prevention of sound pronunciation disorders.

The practical part provides the methodological grounds for the study, the characteristics of the children of the study group and the development of developed pathological lessons for the prevention of sound pronunciation disorders. Study teaching classes are developed with children to monitor and analyze the improvement of sound pronunciation. The study describes the activities of children in the teaching classes and the improvement of sound pronunciation.

The study shows that the teaching classes contribute to the antical disorder of the front moors, if the speech therapist understands the laws of the child's age and the selected teaching classes are in line with the level of development and understanding of children, interests, needs and experience.

In the work used I. Miltiņas, S. Tūbeles, J. Lūses, V. Golubinas, G. Svences, A. Baumanē, I. Hadaņonoka, L. Hadaņonoka u.c. author lessons.

Ievads

Skaņu izrunas traucējumi ietver sevī gan skaņu izrunas kropļošanu, skaņu neizrunāšanu, gan skaņu jaukšanu un aizstāšanu un šie traucējumi ir ļoti plaši. Traucējumu laikā nav skarta dzirde un runas aparāts. Skaņu izrunas traucējumi tiek novērsti koriģējoši attīstošajā darbībā logopēdiskajās nodarbībās (Miltiņa, 2005, 49). Logopēdijas nodarbībās skaņu izrunas traucējumu novēršanai, ir jāattīsta fonemātiskā dzirde. Nodarbībās svarīgi ir materiāli un to pasniegšanas veids. Materiālam ir jābūt saprotamam, ar konkrētu mērķi veidotiem. Lai bērnam piesaistītu uzmanību, sāk ar vieglāko un interesantāko materiālu.

Bērns tiek informēts, kuru skaņu viņš neizrunā un kāds ir šo skaņu neizrunāšanas iemesls. Lai noskaidrotu, kuras skaņas bērns neizrunā tiek veikt gan frontālās runas pārbaudes, gan individuālās. Izrunas traucējumi var skart jebkuru skaņu grupu (Baumane, 1976, 6-7; Miltiņa, 2008, 6-9)

Lai būtu iespēja sekmīgi veikt koriģējoši attīstošo darbību, ir jāiepazīstas ar teorētisko literatūru par skaņu izrunas traucējumiem. Teorētiskajā literatūrā tiek analizēta skaņu izrunas traucējumu veidošanās, bērna vecumposma īpatnības un novirzes no normālas attīstības, logopēdisko nodarbību ietekme skaņu izrunas koriģēšanā.

Pēc teorētiskās literatūras apkopošanas un analizēšanas, veic pētījuma daļu. Šajā sadaļā izstrādā metodes, ar kurām notiks pētījuma izpēte. Tad veic bērnu izpēti. Ņemot vērā teorētiskajā daļā gūtās atziņas, darba autore izstrādā logopēdiskās nodarbības, kas bērniem novērsīs skaņu izrunas traucējumus.

Darba temats tika izvēlēts, jo bieži vien priekšējo mēleņu izrunas traucējumi ietekmē arī citu skaņu izrunas veidošanos. Tāpat arī darba autore vēlējās izpētīt, kas ietekmē skaņu izrunas traucējumu veidošanos un kā efektīvāk traucējumus koriģēt.

Pētījuma objekts. Logopēdijas nodarbības priekšējo mēleņu koriģējoši attīstošajā darbībā

Pētījuma priekšmets. Skaņu S, Z, Š, Ž izrunas pilnveide

Pētījuma mērķis. Teorētiski un praktiski izzināt līdzskaņu S, Z, Š, Ž izrunas traucējumu novēršanas iespējas logopēdijas nodarbībās

Pētījuma hipotēze. Vecākā pirmsskolas vecuma bērna izruna tiek sekmēta, ja logopēds:

- ievēros bērna vecumposma attīstības likumsakarības un īpatnības

- izmantos dažādus pedagoģiskos paņēmienus logopēdiskajās nodarbībās, atbilstoši bērna vajadzībām

Pētījuma uzdevumi:

1. Apkopot un analizēt pedagoģisko, psiholoģisko un logopēdisko literatūru dažādu autoru atziņās, par skaņu izrunas traucējumiem un logopēdijas nodarbībām
2. Raksturot vecākā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības likumsakarības saistībā ar pētāmo problēmu
3. Veikt pedagoģisko pētījumu par logopēdijas nodarbību nozīmi skaņu izrunas traucējumu novēršanā

Pētījuma metodes:

Teorētiskās – literatūras apkopošana un analīze

Empīriskās:

- bērnu novērošana
- bērnu runas logopēdiskā izpēte
- pedagoģiskā izmēģinājuma darbība
- rezultātu dinamiskā analīze

Pētījuma bāze.

Pētījums tiek veikts Gulbenes X pirmsskolas izglītības iestādē. Pētījumā piedalās 4 vecākā pirmsskolas vecuma bērni, kuriem ir priekšējo mēleņu (**S, Z, Š, Ž**) izrunas traucējumi

1. Skaņu izrunas traucējumu skaidrojums dažādu autoru skatījumā

Bērnā piedzimstot, runas aparāts jau ir veidots, lai runātu, kaut gan bērns vēl izteikties nespēj. Tā kā valoda ir ļoti sarežģīta, katrs to apgūst individuāli, pēc savām spējām un attīstības. Svarīgs nosacījums runas un valodas attīstībai ir iedzimtība, laba veselība gan bērnam, gan vecākiem, normāla smadzeņu darbība, kā arī pareiza un saprotama vecāku runa (Miltiņa, 2005, 32; Baumanē, 1976, 5). Visa pamatā ir savstarpējā komunikācija – vecāki ↔ bērni, acu kontakts un neaizmirstot to, ka bērnam viss ir jauns, kas mums bieži vien ir pašsaprotams.

Bērnu runas attīstīšanai ir svarīga izziņas aktīva darbība. Lai runa tiktu aktivizēta, veido rotaļnodarbības, speciāli plānotas individuālās sarunas, pēc bērnu interesējošām tēmām. Valodas un runas aktivizēšana notiek pozitīvā emocionālajā gaisotnē.

Virzieni runas aktivizēšanas darbam ir skaņu izrunas kultūras aktivizēšana, vārdu krājuma papildināšana, gramatiski pareizas runas veidošana, stāstītmācīšana un lasītprasmes veidošana (Es gribu iet skolā, 2003, 53-56).

Mūsdienās ir sastopami bērni, kuriem ir skaņu izrunas traucējumi. Lai būtu iespēja sekmīgi veikt koriģējoši attīstošo darbību, ir jāiepazīstas ar teorētisko literatūru par skaņu izrunas traucējumiem. Definīcijā ir teikts, ka skaņu izrunas traucējumi ir skaņu fonētiskie un fonētiski fonemātiskie traucējumi. Traucējumu laikā nav skarta dzirde un runas aparāts. Logopēdijā skaņu izrunas traucējumus iedala: skaņas netiek izrunātas; tiek jauktas; kropļotas izrunas laikā vai aizstātas ar citām skaņām (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 307). Kad tiek noskaidrots, kurš no skaņu traucējuma iedalījumiem piemīt bērnam, ir iespēja sākt domāt par korekcijas darba virzienu, konkrētajiem bērniem ar izvirzīto traucējumu.

Praksē novērots, ka visbiežāk sastopami skaņu izrunas traucējumi ir s, z, c, dz, š, ž, č, dž, g, r, l skaņām. Tāpat arī ir bērni, kuri vāju balss saišu darbības dēļ balsīgos līdzskaņus izrunā nebalsīgajos (Baumanē, 1988, 3).

Bērnu runu var ietekmēt arī individuāli, sociāli vai patoloģiski attīstības traucējumi. Kaut gan neatņemama sastāvdaļa ir vecāku atbalsts un sadarbība, šajos gadījumos bieži vien var palīdzēt tikai logopēds. Bērna runa, komunikācija ar citiem ir atkarīga no pieaugušo attieksmes pret bērnu, tāpēc būtiski, lai gadījumos, kad ir kādi valodas attīstības traucējumi, tie tiktu laikus pamanīti

(Miltiņa, 2005, 49; Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2014, 11-12). Galvenais ir laicīgi sākt labot traucējumus, nevis palikt pie domas, ka traucējums pāries pats no sevis.

Pirms ir sākts logopēdiskais darbs, bērns ir jāinformē, kuru skaņu ir nepieciešams mācīties, un, kāds ir šo skaņu neizrunāšanas iemesls. Lai noskaidrotu, kuras skaņas bērns neizrunā, tiek veiktas gan frontālās runas pārbaudes, gan individuālās. Izrunas traucējumi var skart jebkuru skaņu grupu (Baumane, 1976, 6-7; Miltiņa, 2008, 6-9). Skaņu izrunas veidošanā sāk vingrināt ne tikai artikulācijas aparātu, kas veido dažādas skaņas, bet arī jāturpina bagātina bērnu sajūtas. Bērniem viss tiek uztverts emocionāli. Tālāk nostiprina visus dzimtās valodas skaņu pareizu izrunu. Tam seko balss tembra, kvalitātes un elpošanas vingrinājumi, kā arī vingrina brīvo runu. Svarīgi pievērst uzmanību gan patskaņu garuma, gan līdzskaņu mīkstinājumiem. Kā beidzamais, bet ne mazāk svarīgais, ir runas, dzirdes un fonemātiskās uztveres nostiprināšana (Es gribu iet skolā, 2003, 56-58; Golubina, 2007, 227). Zinot bērna runas traucējumu, logopēds izstrādā plānu, kā veiksmīgāk koriģēt izrunu. Koriģējošajai darbībai jābūt saprotamai un interesantai, lai bērns vēlētos iesaistīties darbā.

Lai skaņa tiktu pareizi veidota, izrunā tiek veikti šādi paņēmieni:

- Bērns nostiprina runas aparātu, lai tas veiktu saskaņotas darbības, ar artikulācijas vingrinājumiem;
- Mācās pareizi izrunāt izolētas skaņas;
- Tālāk seko vaļējo zilbju mācīšanās;
- Skaņu izruna vārdu sākumā;
- Diferencē apgūto skaņu ar nepareizi izrunāto skaņu;
- Vingrinās saklausīt apgūto skaņu vārdos: sākumā, vidū, beigās, pēc tam arī izrunā to;
- Nostiprina apgūto skaņu brīvajā runā (Baumane, 1988, 3-4).

Skaņu izrunas mācīšanās, kā arī individuālajās pārbaudēs ļoti labi noder skaņu izrunas attēlu albūms.

Korekcijas darba efektivitāte ir atkarīga no dažādu formu un darba metožu izmantošanas. Logopēda korekcijas darba galvenās metodes ir specifiskās metodes un didaktiskās metodes. Ar specifisko metožu palīdzību tiek nodrošināta saikne starp artikulācijas muskuļu kustībām un to sajūtām. Piemēram, ja bērns nespēj atsegt zobus, paceļot augšlūpu, logopēdam tas ir jāparāda. Tā rodas sajūtu un kustību saikne. Pie specifiskās metodes ietilpst arī izpratne par artikulācijas aparāta

stāvokli skaņu izrunas laikā un skaņas uztvere saklausot. Logopēds ar roku palīdzību bērnam lūdz parādīt kausiņu, tā norādot mēles stāvokli. Tad izrunā skaņu Š, rokām atrodoties iepriekš ieņemtajā stāvoklī (Пожиленко, 2006).

Pie didaktiskajām metodēm ietilpst vizuālie paņēmieni (attēli, grāmatu ilustrācijas, dažādas darbības, lai attīstītu spēju vispārināt); dažādi paņēmieni ar rotaļīgu noskaņu (teātri, dzīvnieku atdarināšana, lomu spēles, pasaku stāsti); verbālie paņēmieni (bērna un logopēda kopīga skaņu izrunāšana, atkārtošana, norādījumi, jautājumi runas aktivizēšanai). Svarīgi visus paņēmienus izmantot vairākkārt, tikai dažādās variācijās. Nodarbībās jāietver daudz informācijas, kas bagātina bērna atmiņu, vārdu krājumu un nostiprina domāšanu un uztveri (Пожиленко, 2006).

Logopēda darbā izdala skaņu izrunas traucējuma veidus. Pirmsskolas bērniem skaņu izrunas traucējumi ir vai nu fonētiski vai fonētiski fonemātiski skaņu izrunas traucējumi. Skaņu izrunas fonētiskajā traucējuma gadījumā skaņas neizrunā vai skaņas izrunā kropļoti, bet fonētiski fonemātiskajā gadījumā skaņas tiek aizstātas ar citām skaņām, var novērot skaņu jaukšanu. Fonētiskie skaņu izrunas traucējumi visbiežāk ir saistīti ar artikulācijas aparāta nepietiekamību. Traucēta ir lūpu, mēles, cieto vai mīksto aukslēju darbība. Pazīmes, kas liecina par fonētisko runas traucējumu:

- Nepareizi izrunā divas vai vairākas skaņas, kā arī to nepareiza lietošana vārdos;
- Tiek aizstātas grūti izrunājamās skaņas ar vieglāk izrunājamām;
- Slikti izprot jēgu un nozīmi dažādām skaņām, kā rezultātā tos neiederīgi izmanto vārdos;
- Grūtības sagādā nosaukt pirmo vārdu skaņu, parasti tiek saukta vai nu pirmā zilbe, vai viss vārds;
- Vārdu krājums netiek papildināts ar vārdiem, kuros ir daudz zilbju (Центр логопедии и психологии для детей и взрослых, 2018).

Korekcijā pie fonētiskiem runas traucējumiem ietilps šādi veicamie darbi:

- Attīstīt dzirdes uztveri, dzirdes atmiņu un fonētisko uztveri;
- Skaņu izrunas izstrādāšana;
- Iestatīt traucētās skaņas pareizu artikulāciju;
- Sīkās un vispārējās kustību motorikas attīstība;
- Attīstīt skaņu diferencēšanas iemaņas;
- Attīstīt vārdu krājumu, gramatisko uzbūvi un saistīto runu;

- Kognitīvo procesu attīstība.

Bērniem ar fonētiskās runas traucējumiem nepieciešama ilga, pastāvīga, sistemātiska runas terapija, kas tiek veikta 2-3 reizes nedēļā un ilgst vidēji 30 minūtes (Детский лечебно-диагностический центр, 2004).

Fonētiski fonemātiskajā traucējumu gadījumā fiziskā dzirde bērnam atbilst normai, tāpat arī artikulācijas orgānu uzbūvē nav izmaiņas, bet ir novērojamas fonemātiskās dzirdes grūtības diferencēt skaņas pēc dažādām pazīmēm, kā arī vārda skaņu analīzes nepietiekamība. Skaņas, kuras aizstāj vai jauca : S →T; S→F; Z→D; Z→V; Z→S; Š→S; Š→T; Ž→D; Ž→Š; Ž→Z (Miltiņa, 2017, 8-9; 30-34).

Pēc runas traucējumu klīniskās klasifikācijas skaņu izrunas traucējumi tiek iedalīti dislālījā. Dislālījas gadījumā raksturīgi viegli skaņu izrunas traucējumi. Runas aparāts un dzirde darbojas normāli, bet netiek izrunāta viena vai vairākas skaņas (Tūbele, Šteinberga, 2004, 56; Miltiņa, 2005, 49; 2008, 65).

Logopēds dislālījas gadījumā meklē veidus, lai bērns apgūtu pareizas skaņas izrunu.

Dislālīju var veicināt: fiziskās dzirdes pazemināšanās; fonemātiskās uztveres nepietiekamība un tas, ka bērna runai nav pievērsta uzmanība. Dislālīja tiek iedalīta organiskajā un funkcionālajā.

Organiskā dislālīja parasti saistīta ar artikulācijas aparātu. Defekti var rasties vai nu grūtniecības laikā, vai dažādu traumu dēļ un tas rāda skaņu izrunas traucējumus. Šajā gadījumā parasti tiek skarta vesela grupa skaņu. Organisko dislālīju ietekmē:

- Zobu vai žokļa uzbūve – plata sprauga starp augšējiem priekšzobiem, kas rada svelpjošu pieskaņu priekšējo mēleņu s, z, c, dz izrunā; zobu iztrūkums veido starpzobu izrunu; vaļējais priekšējais sakodiens traucē s, z, c, dz, š, ž, č, dž, d, l skaņas;
- Mēle – maza vai izteikti liela mēle, parasti novēro bērniem ar intelekta vai fizisko attīstību traucējumiem; liela mēle slīd laukā no mutes, ir mazkustīga un rodas starpzobu izruna;
- Aukslējas – augsto aukslēju esamības dēļ, mēles gals nespēj pieskarties aukslējām un rada priekšējo mēleņu izrunas traucējumus;
- Lūpas – biezas, plānas, apakšlūpa atkārusies, šķeltas lūpas.

Šajā dislālījas gadījumā, skaņas tiek kropļotas, bet netiek aizstātas. Saklausa skaņas, diferencē tās, mēģina izrunāt, bet artikulācijas aparāta defektu dēļ, tas sagādā grūtības. Korekcijas darbs būs veiksmīgs, ja logopēds sadarbosies ar ortodontu, ķirurgu, stomatologu, bērna vecākiem

un pašu bērnu. Skaņu izrunas traucējumus ietekmē tas, vai organiskie defekti tiek izlaboti pilnībā vai daļēji (Miltiņa, 2005, 53-54).

Funkcionālā dislālija – nav novērojamas nekādas izmaiņas artikulācijas aparāta uzbūvē. Šajā gadījumā lūpas un mēles kustība ir neveikla, kas rada skaņu nepareizu izrunu. Rodas valodas skaņu un diferencēšanas grūtības, kā arī nepieciešami artikulācijas aparāta vingrinājumi. Dzirde darbojās normāli. Funkcionālo dislāliju sīkāk iedala fonētiskajā, fonemātiskajā un fonētiski fonemātiskajā dislālijā. Līdzskaņu aizstāšana vai jaukšana ar citām skaņas pazīmes:

- Izruna līdzīga pēc artikulācijas veida, bet atšķiras artikulācijas vieta ($\check{S} \rightarrow S$);
- Izruna līdzīga pēc artikulācijas vietas, bet atšķiras artikulācijas veids ($S \rightarrow T$);
- Izruna līdzīga pēc artikulācijas veida, bet atšķirīgs aktīvais runas orgāns ($S \rightarrow F$);
- Izruna līdzīga pēc artikulācijas veida un vietas, bet atšķirīga ir balss saišu līdzdalība ($Z \rightarrow S$);
- Šņāceņi aizstāj svelpeņus ($\check{S} \rightarrow S$; $\check{Z} \rightarrow Z$).

Funkcionālās dislālijas gadījumā logopēds var sniegt slēdzienus – runas fonētiskie, runas fonemātiskie un runas fonētiski fonemātiskie traucējumi. (Miltiņa, 2008, 65-70; 2005, 49-52; 2005, 55-60).

Fonētiski fonemātiskajā dislālijas gadījumā korekcijas darbs iedalīts vairākos posmos: sagatavošanas posms; skaņu pareizas izrunas mācīšana; skaņu nostiprināšana; skaņu diferencēšanas posms. Pirmos trīs posmus veic skaņu kropļošanas gadījumā, bet visus četrus fonemātiskās vai fonētiski fonemātiskās dislālijas gadījumā (Miltiņa, 2008, 69).

Dislālija jeb skaņu izrunas traucējumi ir tie, kas skar pirmsskolas vecuma bērnus. Svarīgi ir atpazīt un precīzi noteikt traucējuma veidu, lai spētu bērnam palīdzēt. Traucējumu noteikšana nav vienīgais, ka palīdzēt bērnam. Lai varētu veikt koriģējoši attīstošo darbu, jāizprot bērnu vecumposma īpatnības. Nedrīkst aizmirst, ka pareizas runas veidošanu veic vecāki mājās, bērnu dārza audzinātāji pirmsskolā un skolotāji skolā, bet valodas traucējumus novērš logopēds.

1.1 Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums

Bieži vien tiek novērots, ka bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem ir citas novirzes no normas. Šajā gadījumā tiek salīdzināti bērni ar normālu attīstību un bērni ar skaņu izrunas traucējumiem. Šo bērnu attīstības likumsakarības var vērot autores izveidotā tabulā (sk. 1.tabula).

1.tabula. Bērnu attīstības likumsakarības.

Attīstības kritēriji	Bērns atbilstoši attīstības normai	Bērns ar skaņu izrunas traucējumiem
<p>Fiziskā attīstība</p>	<p>Pirmsskolas vecuma bērniem novērojams liela kustību aktivitāte un koordinācijas spēju attīstīšana. Bērni ir spējīgi veidot un kontrolēt kustības, kas novērojams arī kustību rotaļās. Spēj ilgāk izturēt fizisko slodzi. Ja bērni ir aizrāvušies ar konkrētu darbību, darbošanās jau paliek nekontrolējama, to ir grūti pārtraukt.</p> <p>Muskuļi ir daudz vairāk attīstījušies nekā bērni ir spējīgi tos kontrolēt (Jurgena, 1999, 78; Golubina, 2007, 119).</p> <p>Kā zināms, pirmsskolas vecumā svarīgu lomu ieņem rotaļas un tās ietekmē arī fizisko attīstību, īpaši, ja tiek izmantotas kustību, kolektīvās un didaktiskās rotaļas. Šīs rotaļas palīdz nostiprināt ne tikai fizisko</p>	<p>Par skaņu izrunas traucējumu cēloņiem var uzskatīt: pārāk liela un bieza mēle; īsa mēles saitīte; aukslēju vai lūpu iedzimti šķēlumi, kā arī pavājināta dzirde (Baumane, 1976, 6). Ja bērniem trūkst priekšzobu vai tie ir izveidojušies nepareizā stāvoklī, tas daļēji var ietekmēt skaņu S, Z, Š, Ž izrunu. Bērniem, kuriem piena zobu maiņas rezultātā nav izauguši jauni priekšzobi, ietekme uz skaņu izrunu iespējama. Mēle ir galvenais aktīvais runas orgāns, kas piedalās skaņu artikulācijā. Ja zemmēles saitīte ir īsa, ietekme uz artikulāciju ir acīmredzama (Šēnveilers, Ptoks, 2001, 57-60).</p> <p>Sakodienam ir liela nozīme skaņu izrunai. Bērniem var būt dziļais sakodiens, kad priekšzobi pārklājas</p>

	<p>attīstību, bet arī saskarsmi (Žukovs, 1997, 28; Zelmenis, 2000, 64). Bieži kļūdās darbībās, kuras jāveic ātri vai uz ātruma. Bērni šajā vecumā vēlas visu paveikt precīzi, kaut arī laiks ir ierobežots. Ar šīm prasme pirmsskolas vecuma bērniem attīstās izturība (Āboltiņa, 1998, 69-73).</p>	<p>pāri apakšzobiem, to gandrīz nepamana. Var būt pretēji vērsts sakodies. Ir bērni, kuriem priekšzobi saskarās, bet sānos veidojas liela sprauga. Problēmas ir tiem bērniem, kam no dzimšanas nav koriģēts sakodiens uz ir izveidojusies reta zobu rinda, pārāk mazi vai deformēti zobi, zobu rinda izvirzīta uz priekšu (Парамонова, 2009).</p>
		<p>Logopēdiskajā darbā ir piefiksēti bērni, kas runā “caur degumu”. Šiem bērniem ir izliektas deguna sieniņas un šauras nāsis. Bērni ieelpo un izelpo veic caur muti (Šēnveilers, Ptoks, 2001, 144).</p>
	<p>Pirmsskolas vecumā strauji attīstās vispārējā un sīkā motorika. Spēj veikt lielas (skriet, lēkt) un mazas (rakstīšana, griešana, dakšiņas lietošana) amplitūdas kustības. 5-6 gadu vecs bērns spēj patstāvīgi apgērbties, sasiet mezglus, kā arī daudzi jau spēj sasiet kurpju šņores. Bērni apgūst rakstīšanai nepieciešamās prasmes, bet ir grūtības ar sasaistīt vairākas darbības. (Tukiša, Vucenlīdzāns, 2008, 29-32; Svence, 1999, 77).</p>	<p>Runas traucējumus, kā novērots, ietekmē arī sajūtas (tauste, redze, garša, oža, dzirde), kas liecina, ka šīs maņas arī nedrīkst atstāt novārtā. Ja pirkstu muskulatūra neattīstās atbilstoši vecumam, tad arī runas attīstība ir kavēta. Vingrinot roku pirkstu sīko muskulatūru, attīstās pirkstu jūtīgums – tauste. Tauste ir pamats domāšanai (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 51; Inovācijas skolotāja logopēda darbībā, 2007, 57).</p>
	<p>Bērniem 5 – 7 gadu vecumā ir kontrolēta redze un roku sīkā</p>	<p>Bērni ar izteiktiem redzes traucējumiem nespēj pievērst</p>

	<p>muskulatūra, ar kuru iespējams saskatīt sīkas lietas, vairākas vienlaicīgi. Puišiem vairāk attīstīti ir lielie muskuļi, kuri ļauj viņiem būt izturīgākiem, bet meitenēm – sīko pirkstu muskulatūra, kas ļauj visu veikt precīzāk (Svence, 1999, 78).</p>	<p>uzmanību runātāja lūpām un mēlei, tādejādā veidā nespēt atdarināt nepieciešamo. Valodas apguvei ir nepieciešama redzes kontrole (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 52; Zaķe, 2000, 7).</p>
		<p>Dzirdei ir liela loma valodas veidošanas procesā. Ja dzirde ir pavājināta, tad traucēta ir arī valodas attīstība.</p>
		<p>Bērniem ar artikulācijas traucējumiem fonemātiskā uztvere un koncentrēšanās būs traucēta. Tā rezultātā tiks pieļautas arī pareizrakstības kļūdas. Var būt grūtības arī ar matemātikas teksta uzdevumiem (Golubina, 2007, 121). Novērojumi liecina, ka bērniem, kuri neprot uzzīmēt trīsstūrī vai rombu, ir grūtības ar burtu rakstīšanu. Dažādu valodas traucējumu gadījumos roku pirkstu sīkās muskulatūras attīstība kļūst par traucējumu korekcijas līdzekli (Tukiša, Vucenlīdzāns, 2008, 29)</p>
<p>Psihiskā attīstība</p>	<p>Pirmskolas vecumā vadošā darbība ir rotaļa. Ar rotaļas palīdzību pilnveidojas izziņas procesi: sajūtas, uztvere, atmiņa, domāšana un iztēle.</p>	<p>Aizkavējusies runa rada traucējumus visos psihiskajos procesos un var ietekmēt bērna raksturu un uzvedību.</p>

<ul style="list-style-type: none"> • uztvere 	<p>Bērni, kam ir normāla attīstība un kuriem jau no dzimšanas ir veltīta pietiekoši liela uzmanība. Viņi spēj saredzēt apkārtējos priekšmetus un noteikt to īpašības, dzird un saprot valodu un citas skaņas.</p> <p>(Hadaņonokas, Staļģe, Merirandre, 2002, 22).</p> <p>Uztverot kādu formu, bērns viegli var to pielīdzināt kādam priekšmetam – trīsstūris līdzīgs mājas jumtam. Tāpat arī bērni no uzskatāma priekšmeta var nosaukt tā darbību. Piesaistot to cilvēkam. Saskata attēlā vēlamo darbību (lāpsta, ar kuru var izrakt bedri).</p> <p>Nostiprinās spēja noteikt attālumu, balstoties uz vizuālo uztveri. Tiem bērniem, kuriem ir brīvi pārvaldīta runa, spēj izvēlēties daudzveidīgus apzīmējumus telpu raksturošanā (Ļubļinska, 1979, 149-152).</p> <p>Uztverti tiek tēli, kuri bērniem ir būtiski. Attīstības gaitā bērni jau spēj uztvert būtisko no nebūtiskā. Spēj izvēlēties no vairākiem variantiem. Redzes uztveres jāattīsta īpaši. Lai palīdzētu attīstīt uztveri, ir jābūt ilustrācijai (Svence, 1999, 80).</p>	<p>Bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem rada grūtības ilgstoši koncentrēt uzmanību un uztvert teikto. Bērns nespēj atšķirt skaņas, kaut tās dzird. Tādēļ veidojas problēmas ar skaņu analīzi un sintēzi, kā arī fonemātisko uztveri. Ja uztvere netiek labota, var veidoties gan lasīšanas, gan rakstīšanas traucējumi (Hadaņonokas, Staļģe, Merirandre, 2002, 24; Miltiņa, 2017, 37).</p> <p>Nespēj atšķirt krāsas, min visas pēc kārtas. Tāpat arī nespēj salīdzināt priekšmetus pēc līdzības, formas. Koncentrēšanās spēju trūkuma dēļ, bērni bieži vien novirzās no uzdevuma noteikumiem un sāk pildīt pēc saviem ieskatiem. Tāpat grūtības sagādā labās, kreisās puses noteikšana un orientēšanās telpā (Svence, 1999, 81; Ļubļinska, 1979, 155).</p>
	<p>Dzirdes uztverē bērns spēj saprast vienkāršās skaņas; dzird un saprot no</p>	<p>Dzirdes atmiņa nav pietiekoši attīstīta. Tā turpmāk var ietekmēt arī</p>

	<p>kurienes nāk skaņas; atšķir skaņas; spēj pareizi uztvert skaņas, izrunu un vārdus; nejauc līdzīgas skaņas, kā arī ar dzirdes atmiņu spēj atcerēties dzirdēto. Bērni ar normālu uztveri spēj gan dzirdēt, klausīties un sadzirdēt, gan skatīties, vērot un saredzēt. Uztverot ko jaunu, izanalizē vai tas jau nav atmiņā un tikai tad, ar uztveres palīdzību, veido kopsakarības (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 12-15; Svence, 1999, 79). Lai uztvere attīstītos, bērnam tiek uzdoti rosinoši jautājumi. Tādejādi uztverei pamazām attīstoties, tā parietu priekšmetiskajā, telpiskajā, ceļonsakritību un laika uztveres izpratnē (Golubina, 2007, 66). Bērns ir īpašs, ar savu raksturu, individuālajām īpašībām, tāpēc nedrīkst aizmirst to, ka katra bērna uzmanību var piesaistīt kaut kas atšķirīgs.</p>	<p>mācības skolā. Bērni nespēj atcerēties dzirdēto, var būt grūtības sekot teiktajam. Tas var ietekmēt skaņu pareizās izrunas mācīšanos. Šiem bērniem ir jādod iespēja atbildēt, kaut gan atbildi nākas gaidīt; jārunā vienkāršā valodā; nedrīkst uzdot daudz uzdevumus; uzdot jautājumus, uz kuriem bērni zinās atbildes un noteikti piedāvāt vingrinājumus, kuros tiek attīstīta klausīšanās. Uztveres attīstīšanai izmanto radošās vai rotaļu nodarbības (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 15). Bērni, kuri nespēj savienot roku darbošanos ar runāšanu, atpalc runas dzirdes uztveres attīstība. Grūtības sagādā uztvert visus burtus gan pēc apzīmējuma, gan skanējuma. Ja uztvere nav trenēta, tad atsevišķus līdzskaņus, piemēram, S un Z, bērni nesaklausa nekādu atšķirību (Irbe, Lindenberg, 2014, 131).</p>
<ul style="list-style-type: none"> • atmiņa 	<p>5 – 7 gadu veciem bērniem visvairāk attīstīta ir tēlainā atmiņa, kas ieņem lielu lomu intelekta attīstībā. Runa ir attīstīta, kā rezultātā domās var rasties tēls. Šie bērni spēj salīdzināt, spriest, kā arī izspriest, kas ir iespējams darbības gala rezultātā.</p>	<p>Tā kā liela nozīme atmiņas veidošanā ir runai, bērniem ar dažādiem skaņu un runas traucējumiem informāciju saglabāt atmiņā ir grūtāk. Informācijai, kas bērnam jāatceras, ir jābūt kontētai, bez vispārinājumiem un bez gariem aprakstiem</p>

	<p>Pirmsskolas vecumā bērni apgūst atmiņas sākotnējās formas – iegaumēšanu un tiešo iegaumēšanu. Ja griba ir nostiprināta, bērniem veidojas tīšās atmiņas apjoms, precizitāte un ilgums (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 15-16; Svence, 1999, 81-83). Viss tas, kas ir saglabājies bērna atmiņā, tiek izspēlēts praktiskās lomu rotaļās. Tās vērojot, skolotājs var labi redzēt sadzīves un ikdienas situācijas, ko bērns ir pārdzīvojis gan mājās, gan pirmsskolā (Jurgena, 2001, 77).</p> <p>Tēlainā atmiņa attīstās ar informācijas piesaistīšanu tēliem vai priekšmetiem. Šie tēli 5 – 7 gadu veciem bērniem veido atmiņas galveno saturu (Ļubļinska, 1979, 190).</p> <p>Tāpat bērniem atmiņā saglabājās viss krāsainais un spilgtais. Ja šie priekšmeti atstāj spilgtu iespaidu, tas ieņem noturīgu vietu atmiņā. Tāpat attīstās arī tēlainā, kustību, verbālā atmiņa (Васильев, 2000, 75).</p> <p>Diezgan daudz priekšmetus bērni spēj nosaukt un atcerēties tad, ja tie izmantoti ikdienā.</p>	<p>(Коломинский, Панько, Игумнов, 2004).</p> <p>Bērni vairāk atceras redzētos priekšmetus, dzīvās būtnes, notikumus nekā attēlus. Tāpat atmiņā mēdz nesaglabāties dzirdētais. Ir arī varianti, ka bērns atceras attēlus, bet ne tā nosaukumu, jo attiecīgais vārds valodā izmantots reti (Šēnveilers, Ptoks, 2001, 54). Ja bērns patstāvīgi nespēj izveidot kādu sižetisko rotaļu, tas var liecināt par kādu attīstības traucējumu (Jurgena, 2001, 78).</p> <p>Nespēj nosaukt objektus pareizā secībā. Tāpat arī atmiņā nesaglabājas visi burti. Nevar atcerēties ne to skanējumu, ne formu (Smita, Strika, 1998, 321- 323).</p> <p>Bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem ir nepieciešams ilgāks laiks, lai iegaumētu un saglabātu uzdevumu atmiņā. Tā kā iegaumēšanas apjoms samazinās, bērns nespēj uztvert norādījumus, kuri ir jāveic pakāpeniski (Miltiņa, 2017, 23).</p>
<ul style="list-style-type: none"> • uzmanība 	<p>Vecākās pirmsskolas vecuma bērni, ar koncentrēšanās palīdzību, veido</p>	<p>Bērni ar dažādiem attīstības traucējumiem nespēj noturēt</p>

	<p>savu uzmanību. 5 -7 gadu vecumā strauji attīstās tīšā uzmanība. Tīšā uzmanība veidojas kontaktā ar pieaugušo, bet pati uzmanība – aktīvā darbībā. Tāpat paplašinās uzmanības apjoms un tās noturība. Ar dzirdes uzmanību bērns spēj saprast un sasaistīt dzirdēto ar jau agrāk dzirdēto (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 16-18; Golubina, 2007, 67-68).</p> <p>Parasti pievērsīs uzmanību tikai tām lietām, kas būs interesantas un pievilcīgas. Uzmanību ietekmē gan, griba, gan paškontrolē, gan komunikācijas prasmes, ja gribas kvalitāte ir liela – bērns spēj vairāk par minūti koncentrēties, uzmanība ir noturīga (Svence, 1999, 87).</p> <p>Pirmsskolas vecuma bērniem, tuvojoties 6 - 7 gadu vecumam, veidojās patvaļīgā uzmanība. Pieaugušais ar vārdiem un žestiem pievērs bērna uzmanību, parādot veicamo darbību. Ar laiku bērns pielieto šos pašus vārdus vai žestus, kas parāda patvaļīgās uzmanības veidošanos (Коломинский, Панько, Игумнов, 2004).</p> <p>Svarīgi ir pievērst uzmanību tam, lai bērni paveic darbus līdz galam un</p>	<p>uzmanību. It sevišķi uzmanība netiek pievērta brīžos, ja bērns kaut ko nezina vai nesaprot. Šiem bērniem nelīdz arī tas, ja viņiem piespiedu kārtā nākas pievērst uzmanību lietām, kas tajā brīdī viņam nav aktuālas un interesējošas. Bērns šādos brīžos neapbildēs vispār vai ignorēs jautājumus. Tāpat arī bērniem ir grūtības koncentrēties, kas arī ietekmē uzmanību.</p> <p>Bērnam ir grūti koncentrēties arī jaunās vietās, kā arī, kur daudz saistošu priekšmetu un ārējo kairinājumu. Šiem bērniem svarīgi, lai uztveramie priekšmeti ārēji paliktu nemainīgi. Tā to ir vieglāk uztvert.</p> <p>Uzdodot veikt vairākas darbības, bērns nevar pārslēgties no vienas uz otru darbību (Коломинский, Панько, Игумнов, 2004).</p> <p>Lai sekmētu uzmanības attīstīšanos, ir nepieciešams organizēts darbs, kā arī aktīvs, intelektuālais darbs. Ja bērnam nav intereses, tad uzmanība neveidosies. Bērni nespēj uzdevumu izpildīt līdz galam, jo darba laikā uzmanība tika novērsta (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 17)</p>
--	---	---

	nepaliek pavirši. Liela nozīme šo prasmju attīstīšanā ir arī audzināšanai.	
<ul style="list-style-type: none"> • domāšana 	<p>Domāšana bērniem pirmsskolas vecumā ir nozīmīgākā no psihiskās attīstības, jo tā ir pamatā bērnu sagatavošanai mācībām skolā un visai turpmākajai dzīvei. Bērns spēj domāt plašāk izmantojot savu pieredzi un zināšanas. Šajā periodā bērni izdomā stāstus pēc attēliem, veido stāstu par tēmām, prot izdomāt stāstu beigas (Куприянова, 2016)</p> <p>Domāšana ir sarežģīts process, kas aptver intereses izveidošanu, zināšanu un iemaņu uzkrāšanu, un, protams, valodas apguvi. Domāšana šajā vecumā mainās no atdarināšanas un loģisku spriešanu.</p> <p>Bērni prot spriest, fantazēt, izdarīt secinājumus, tāpat arī izdomāt stāstījumus. 5 - 7 gadu veci bērni ar tēlainās domāšanas palīdzību veiksmīgāk veic radošus uzdevumus. Valodas apgūvē un domāšanā ir cieša saistība. Bērni prot strukturēt savas domas pēc redzētā, izjustā un dzirdētā (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 18-20; Svence, 1999, 79). Uzskatāmi tēlainā domāšana 5 -7 gadu veciem bērniem palīdz analizēt</p>	<p>Tā kā visa psihiskā attīstītība ir atkarīga no runas, tāpat arī domāšanu ietekmē nerunāšana vai slikta runāšana. Kā viens no svarīgākajiem faktoriem, kāpēc bērnam neattītās domāšana, ir tas, ka viņa vietā viss tiek izdarīts. No rīta saliktas drēbes, kurpju auklu sasiešana, darbu darīšana viņu vietā. Bērnam vispār nav jādomā ne par ko, ja viņš paprasīs, tas tiks izdarīts. Ir novēroti arī šādi pārlietu mīloši vecāki (Психология от А до Я, 2018).</p> <p>Bērns nesēj patstāvīgi izdomāt uzdevumu risinājumus, ja nav doti nekādi papildus varianti vai izvēle starp atbildēm. Ja arī ir atbildes, tad ne vienmēr bērns mēģinās domāt, pārsvarā izvēlas atbildes uz labu laimi (Коломинский, Панько, Игумнов, 2004).</p> <p>5 - 7 gadu veci bērni ar traucējumiem nenorentējas dienu gājumā. Ja spēj nosaukt laiku kā rīt, pusdienas un vakars, tad ar laikiem par rītdienu un vakardienu izpratnes nav. Tāpat sagādā grūtības domāt par laika ilgumu – nedēļa, mēnesis, gads –</p>

	<p>redzētos tēlus. Svarīgi ir priekšmetus redzēt, lai bērns spētu domāt. Līdz ar tēlaino domāšanu attīstās arī loģiskā domāšana. Šī domāšana var attīstīties tikai no gūtās pieredzes un kļūdīšanās dēļ. Ne visiem bērniem izveidojas loģiskā domāšana jau pirmsskolas vecumā (Golubina, 2007, 72).</p>	<p>sakārtojot tos pēc garākā (Развитие ребёнка от 5 до 6 лет, 2005). Bērnam ir jājūtas tā, ka viņam uzticas un ļauj domāt. Jāpiedāvā bērnam pašam izdomāt, kā veikt uzdevumu un nelabot, ja tas nav tas, kā bija iecerēts. Jāciena viņa izvēle vien par to, ka pats to ir izdomājis (Fišers, 1990, 293).</p>
<ul style="list-style-type: none"> • runa 	<p>Apmēra piecu gadu vecs bērns, kurš audzis normālos apstākļos, ir iemācījies runāt un sarunāties savā dzimtajā valodā. Strauji pieaug vārdu krājums. Bērnam ir plašs vārdu krājums, kā arī, virknējot vārdus, spēj veidot teikumus. Runā turpina paplašināties lietojamie vārdi, izmantoti tiek arī daudz dažādu īpašības vārdu. Vairāk tiek lietoti prievārdi un apstākļa vārdi, ar kuriem veido saliktus teikumus. (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2013, 56; Inovācijas skolotāja logopēda darbā, 2007, 55).</p> <p>Ja bērns attīstās atbilstoši savam vecumam, viņš prot precīzi izvēlēties vārdus, parādot savu attieksmi pret lietām; klausās runātājā un izrāda interesi par dzirdēto; runa ir loģiska; veido un uztur dialogus, kā arī sāk</p>	<p>Lielākā daļa bērnu tuvojoties 5 gadu vecumam runā pareizā, skaidrā valodā. Bet, kā novērots, dažiem pirmsskolas vecuma bērniem ir skaņu izrunas traucējumi. Runā tas izpaužas kā skaņu neizrunāšana vai nepareiza artikulācijas. Runas traucējumi var būt par pamatu nesekmīgai lasīšanas un rakstīšanas apguvei. Praksē novērots, ka bērniem, kuriem ir runas traucējumi ir arī fonemātiskās uztveres traucējumi (Baumane, 1988, 3).</p> <p>Liela nozīme runas attīstībai ir emocionālā gaisotne un pozitīva saskarsme ar pieaugošajiem. Tāpat bērna runu var ietekmēt divvalodība ģimenē. Svarīgi ir ar bērnu runāt tajā valodā, kurā bērns runā ikdienā, pirmsskolas izglītības iestādē un kādu skolu turpmāk apmeklēs</p>

	<p>rašanās interese par lasīšanu (Irbe, Lindenberga, 2014, 130).</p> <p>Tāpat bērnu valoda ir radošāka un tekošāka. Ar valodu komentē savu darbību, kā arī gūst priekšstatus par pasauli. Bieži vien iesākot kādu darbību, komentē to skaļi, bet pēc tam pakāpeniski pāriet uz domām (Es gribu iet skolā, 2003, 14).</p> <p>Sākot ar piecu gadu vecumu, bērni ir iemācījušies runāt fonētiski pareizi, mēģinot runā izmantot pareizo intonāciju un ir noslēdzies skaņu apguves periods. Prot izteikt savas domas un jūtas, kā arī pastāstīt par redzēto un dzirdēto. Daļēji apguvis gramatiski pareizu runu (Golubina, 2007, 121).</p> <p>Pirmsskolas vecumā notiek arī pirmie mēģinājumi savu runu pārvērst rakstītā veidā. Tāpat arī, ja veidota interese par grāmatām, bērniem veidojas arī lasītprasme (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 43-45).</p> <p>Tāpat normāli attīstīti bērni spēj labi veikt uzdevumus ar skaņām un zilbēm. Ja vingrinās, veic arī skaņu analīzi – sasaista skaņas vārdos un vārdus sadala skaņās. 5-7 gadus veciem bērniem patīk ritmika un spēles. Ar to palīdzību bērni izprot</p>	<p>(Lieģeniece, Nazarova, 1999, 45; Zaķe, 2000, 6-7).</p> <p>Bērni, kuri ir bieži slimojuši, kavējuši nodarbības, ilgāk vēlas spēlēties nekā citi viņa vienaudži. Šiem bērniem ir mazāka interese par mācībām. Bērni neprot izteikt, ko zina un parādīt, ko prot. Viņiem ir vajadzīgs ilgāks laiks, lai apdomātos vai arī tajā brīdī nespēj visu tik ātri uztvert (Irbe, Lindenberga, 2014, 130-131).</p> <p>Bērniem ar dažādiem runas traucējumiem ir mazs vārdu krājums. Bērniem trūkst zināšanu par atsevišķiem vārdiem. Ja neprot atrast īstos vārdus, bērni klusē vai izvairās atbildēt. Uz jautājumiem ir vienveidīgas atbildes vai arī atbild ar citiem vārdiem, kas varbūt līdzīgs pēc skanējumu. Dažreiz, nepietiekama vārdu krājuma gadījumos, bērns izmanto aprakstus, izskatu vai apraksta formas.</p> <p>Novērots, ka ir bērni, kas atbild ar tikai sev zināmiem, izdomātiem vārdiem vai ar kļūdainiem, runā nelabotiem vārdiem. Veidotie teikumi ir vienkārši, nepaplašināti. Nepietiekamā vārdu krājuma dēļ teikumi tiek veidoti nepareizā secībā,</p>
--	---	---

	<p>vārdu dalījumu – daļa vārdus zilbēs. Procesa gaitā prot nosaukt vārdu pirmo skaņu, bet grūtības sagādā nosaukt otro, trešo skaņu (Šēnveilers, Ptoks, 2001, 22).</p>	<p>kļūdaini, kā arī izmantoti nepareizi prievārdi. Aprakstot attēlus, izmanto lietvārdus, pārsvarā bez darbības vārdiem.</p> <p>Valodas raisīšanai izmanto sižetiskos attēlus. Par attēliem jāuzdod papildjautājumi, jo patstāvīgi nespēj izveidot stāstījumu (Šēnveilers, Ptoks, 2001, 40-41; 53-54).</p> <p>Dažiem bērniem rodas grūtības palīgteikumu veidošanā. Kaut arī bērns spēj locīt lietvārdus un darbības vārdus, runā turpina lietot nepareizās formas (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2014, 11).</p> <p>Bērni, kuriem ir valodas un runas traucējumi, nespēj uztvert skolotāja teiktajā būtisko, nespēj apgūt uzdoto un veikt uzdevumus, jo tie nav saprasti līdz galam (Golubina, 2007, 121).</p>
Sociāli emocionālā attīstība		
<ul style="list-style-type: none"> emocijas 	<p>Emocijas nostiprinās ap piecu sešu gadu vecumu. Personību ietekmē spēcīgās emocijas, ko sniedz un ietekmē apkārtējie. Jāiemācās emocijas vadīt, lai tās būtu pieņemamas gan sev, gan pieaugušajiem (Lieģeniece, 1999, 64).</p>	<p>Tā kā vārdu krājums ir nabadzīgs, grūtības sagādā izteikt savas emocijas. Bērni, kuri nespēj izteikt emocijas, minstinās, lieto žestus, maina balss intonāciju. Liela nozīme ir skolotāja darba, jo pirmsskola ir īstais laiks, lai bērnam mācītu izteikt un saprast savas emocijas. Tāpat arī</p>

	<p>Emocijas bērniem rodas impulsīvi. Emocijas nespēj kontrolēt – tās var pāriet no dusmām līdz līdzjutībai Tās ir gan pozitīvas, gan negatīvas. Negatīvās emocijas rodas, ja bērnam nav pietiekoši informācijas. Šajā pirmsskolas periodā emocijas nav ilgstošas un noturīgas. Tās bieži mainās. Ļoti lielas emocijas bērniem rada rotaļu process un rezultātam viņi nepiešķir nozīmi. Ar rotaļām bērni parāda savu piedzīvoto, pārdzīvoto un tādā veidā izrāda savas emocijas, ko parasti nav spējis izteikt vārdiem (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 21-25; Svence, 1999, 89).</p>	<p>nodrošināt emocionālais kontaktos (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 23-24). Tāpat arī, ja bērna vajadzības netiek ievērotas, rodas agresija. Bērniem, kuriem nav konkrēts cilvēks, kam uzticēties, rodas emocionālā nestabilitāte. Tāpēc bērni izmanto dažādus veidus, kā savu agresiju izrādīt – apsūkājās, ņem nost mantas, sūdzēšanās un pat kaušanās (Dzintere, Stangaine, 2005, 165-167). Spēcīgas emocijas rada arī tas, ka bērns apzinoties savu traucējumu nespēj brīvi justies, kaunas par to. Tas var novest arī pie ieslīkšanas sevī. Pieaugušajiem ir jāiemāca bērnam izteikt emocijas un neslēp tās.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • griba 	<p>Bērns trenē savu gribu brīdī, kad jāpārtrauc sev saistoša un interesējoša darbība, lai veiktu skolotāja uzdoto uzdevumu. Pirmsskolas vecuma bērni vingrinās pacietībā, kas liecina par gribas piepūli (Ļubļinska, 1979, 312). Gribas piepūli bērns nostiprina darbības procesā. Skolotājs ar savu motivāciju bērnu virza sasniegt savus mērķus un tādā veidā piepūlēt gribu. Griba attīstās līdz ar bērnu. Attīstoties valodai, bērni spējīgi sevi</p>	<p>Bērnam zūd gribas piepūle, ja viss tiek aizliegts. Visām vēlamajām darbībām tiek teikts nē. Bērnam ir jābūt pilnīgi skaidriem uzdevumiem un norādījumiem, lai saprastu, vai vēlās šo uzdevumu veikt. Piespiedu kārtā veicamie uzdevumi gribu neattīsta (Детский сад). Jo vairāk bērns ir dzirdējis noliegumus, jo šādus noraidījumus izmantos arī savā darbībā un nevēlēsies neko darīt.</p>

	<p>regulēt un bez grūtībām pieņemt pieaugušā norādījumus. Tāpat arī izrādot gribas piepūli, bērnam darbojoties, veidojas lasīt un rakstīt mācīšanās (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 25-26; Golubina, 2007, 122).</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • saskarsme 	<p>Pirmskolas vecuma bērni prot spēlēties vieni, darboties patstāvīgi un pabeigt darbu līdz galam. Veicot pāru darbus, rodas jaunas draudzības, izrāda vēlmi darboties ar otru un izbaudīt rezultātu pēc kopīgi veiktā darba. Bērniem kļūst svarīga sava darba pozitīva novērtēšana, lai veidotos motivācija darboties. Bērni tiek rosināti izvērtēt savu darbu, salīdzināt to ar citiem, nenoniecinoši. Vēlas arī sacensties ar vienaudžiem. Tāpat kā citos attīstības posmos, arī saskarsmi vislabāk novērot rotaļās (Golubina, 2007, 119-120; Miltiņa, 2017, 25).</p> <p>5 -7 gadu vecumā ar saskarsmes starpniecību var novērot līderus un padotos. Attīstoties, šie grupējumi novērojami vēl izteiktāka. Bērniem kļūst vēlme būt patstāvīgiem un neatkarīgiem. Svarīgi ir apliecināt sevi un just novērtējumu no pieaugušā. Ja bērnam netiek veltīta pietiekoši daudz vērības, bērniem</p>	<p>Bērnus ar saskarsmes grūtībām var iedalīt divās grupās. Dažiem bērniem ir bailes no citiem, bet citi ir agresīvi un vēlas būt uzmanības un darbības centrā. Šie bērni visu vēlas veikt pēc saviem noteikumiem (Svence, 1999, 87-88). Ja bērna darbība tiek apspiesta, uzdotajiem jautājumiem nav atbilžu, izziņa tiek nospiesta un uzskatīta par muļķīgu, pieaugušā attieksme ir nevērīga, bērnam pamazām rodas vainas apziņa un nevēlēšanās neko darīt. Bērns jūtas nevērtīgs un noslēdzas sevī. Kādu attieksmi bērns saņem, tādu arī sniedz pretī (Golubina, 2007, 100-101).</p> <p>Bērniem, kuriem ir skaņu izrunas traucējumi, var rasties saskarsmes problēmas gan ar vienaudžiem, gan pieaugušajiem, īpaši gadījumos, kad bērni paši apzinās savus traucējumus.</p>

	<p>rodas pretreakcija. Pāradās spītība, nepaklausība un pieaugušo ignorēšana. Mainot attieksmi, mainās arī bērna paklausība (Svence, 1999, 88; 94-95; Ideju krātuve pirmsskolai 3, 2010, 7).</p> <p>Tā kā šajā vecumā bērni ir zinātkāri un vēlas iegūt jaunas prasmes, jautājumu un sarunu par to netrūkst. Labi, ja bērniem blakus ir zinoši vecāki un pedagogi. Bērniem veidojas kopīgi interesējoši hobiji, kopīgas tēmas ar vienaudžiem, kas raisa sarunas un sāk izdalīt bērnus attiecīgās grupās (Школа Родительского Мастерства, 2016).</p>	
--	--	--

Pēc tabulas izveides var secināt, ka bērni ar dažādiem traucējumiem atšķiras no bērniem ar normālu attīstību. Šajā gadījumā liels darbs ir jāiegulda pedagogiem, logopēdam un, noteikti, arī vecākiem. Bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem nepieciešama lielāka vērība viņa attīstībā, jāspēj iedrošināt un celt pašapziņu, kā arī jārada apstākļi un vide, kurā bērns spēs justies droši un veiksmīgi attīstīsies.

1.2 Skaņu S, Z, Š, Ž izrunas traucējumu daudzveidīgās izpausmes un raksturojums

Atkarībā no skaņas izrunas traucējuma attiecīgajā skaņu grupā, izšķir vairākus dislālijas veidus, no kuriem tiek izdalīti svelpēņu S, Z, C, DZ un šņāceņu Š, Ž, Č, DŽ izrunas traucējumi – sigmatismi.

Par sigmatismiem tiek saukti izrunas kropļojumi, ar ko var sastapties skaņu S, Z, Š, Ž izrunas laikā. Svelpēņi - S, Z, bet šņāceņi - Š, Ž . Aplūkojot līdzskaņu fonētisko skatījumu, var

atzīmēt, ka gan **S**, **Z**, gan **Š**, **Ž** ir priekšējie mēleņi. **S** un **Z** – dentāli priekšējie mēleņi, spraudzeņi, troksneņi, **S** – nebalsīgs, bet **Z** – balsīgs līdzskanis. **Š** un **Ž** ir alveolāri priekšējie mēleņi, spraudzeņi, troksneņi, **Š** – nebalsīgs līdzskanis, bet **Ž** – balsīgs.

Šīs skaņas bieži tiek aizstātas ar citām skaņām, šajos gadījumos to dēvē par parasigmatismu. Ja korekcijas darbā skaņas netiek izlabotas, bērniem rodas lasīšanas un rakstīšanas traucējumi – bērni lasa un raksta tāpat, kā runā. Tāpat novērots, ka pie skaņu izrunas traucējumiem veidojas starpzobu izruna. Izrunas laikā mēle atrodas starp zobiem un tā ir redzama (Baumane, 1976, 11; 1988, 3; Miltiņa, 2005, 86), tas ir sigmatisms.

Uzsākot koriģējošo darbību, ir jānoskaidro artikulācijas aparāta stāvoklis pareizas skaņu izrunas laikā. Līdzskaņu logopēdiskā analīze skatāma 2.tabulā.

2.tabula. Līdzskaņu S, Z, Š, Ž logopēdiskā analīze

	Skaņas S un Z	Skaņas Š un Ž
Lūpas	Pavērta vieglā smaida	Pastieptas uz priekšu un atsedz zobus
Zobi	Tuvināti ar nelielu spraugu	Mazpavērti
Mēle	Darbojās mēles priekšējā daļa; mēles gals aiz priekšējiem apakšzobiem; mēles sāni pacelti pie augšējiem sānu zobiem, vidū mēlei renīte, kas virza auksto gaisa plūsmu	Darbojās mēles priekšējā un vidējā daļa; plats mēles gals pacelts pret augšējo zobu alveolām (nepieskaroties tām); mēles sāni pacelti pret augšējiem sānu zobiem; mēles vidū rodas ieliekums, pa kuru virzās silta izelpojama gaisa plūsma
Aukslējas	Paceltas	Paceltas
Balss	S – nevibrē; Z – vibrē	Š – nevibrē; Ž – vibrē

(Miltiņa, 2005, 85; 116; Baumane, 1976, 10-11; 19)

Skaņu veidošanas procesā ir izmantota skaņu diferencēšana un tabula parāda arī līdzskaņu **S**, **Z** un **Š**, **Ž** artikulācijas aparāta atšķirības.

Rodoties nepareizai izrunai, tiek novērotas arī artikulācijas aparāta atšķirīgas kustības (sk. 3.tabula).

3.tabula. S, Z, Š, Ž nepareiza izruna

	Skaņas S, Z, Š, Ž
Lūpas	Lūpas pabērta (starpzobu izruna).
Zobi	Priekšējais vaļējs sakodiens. Dzerokļi tiek sakļauti. Iemesls – piena zobu maiņa vai izsisti, izrauti priekšzobi (starpzobu izruna). Ciešs sakodiens (piezobu izruna). Veidojas sānu spraugas, jo sakļauti priekšzobi. Vaļējs sānu sakodiens (sāniskā izruna).
Mēle	Mēles gals atrodas starp zobiem un ir redzams (starpzobu izruna). Mēles gals atrodas vai no pie augšējo zobu vai apakšējo zobu galiem (piezobu izruna). Mēles viens vai abi sāni piespiesti pie augšējiem sānu zobiem. Gara un šaura mēle (sāniskā izruna). Mēles sakne piespiesta pie aukslējām. Mēles pakaļējā daļa saspringta (deguna izruna).
Gaisa plūsma	Elpošana caur muti izrunas laikā (starpzobu izruna). Gaisa plūsmu aizsprosto mēles gals (piezobu izruna). Aukstā gaisa plūsma tiek virzīta pa mēles sāniem uz vienu vai abiem kaktiņiem (sāniskā izruna). Izelpojamais gaiss plūst pa degumu (deguna izruna).
Skaņa	Skān svelpjoši, matēti. Nav raksturīgā svilpiena, bet skaņa liekas kā apslēpta (piezobu izruna). Šņācoša vai klakšķoša pieskaņa (sāniskā izruna). Skaņas skān līdzīgi <i>h</i> (deguna izruna).

(Miltiņa, 2005, 86-91; 2017, 31-32; Baumane, 1976, 11).

Lai novērstu dažādus traucējuma veidus skaņām **S, Z, Š, Ž**, tiek izmantoti dažādi specifiski paņēmieni.

Starpzobu izrunas gadījumā sāk ar mēles gala vingrinājumiem, jo tie ir par pamatu starpzobu izrunas novēršanai. Kā darba autore pārliecinājusies praksē, kā arī sarunās ar praktizējošu logopēdi, nereti pietiek ar skaņas **S** ilgstošu izrunāšanu, ja zobi ir sakļauti. Var izmantots špāteli, lai mēli ievirzītu pareizā stāvoklī. Sākot izrunāt zilbes un vārdus, zobus tur sakļautus. Visus vingrinājumus veic pie spoguļa. Vaļējā sakodiena, gadījumā noteikti jāvērsas pie ortodonta.

Piezobu izruna. Ir daži gadījumi, kad pietiek tikai ar skaidrojumu, demonstrējumiem pareizai artikulācijai, ilgāku laiku skaņu izrunāšanu zilbēs un vārdos. Ļoti labi noder pūšanas vingrinājumi, kuru laikā bērns vingrinās sajūst auksto gaisa plūsmu. Var izmantot arī paņemienu, kad bērnam plats mēles gals jānovieto starp zobu rindām un jāpūš. Pakāpeniski vingrinoties, mēles galu virza aiz apakšējiem priekšzobiem.

Sāniskā izruna. Ļoti daudz tiek izmantoti artikulācijas vingrinājumi, jo bieži vien ir novērojami arī slēptās dizartrijas simptomi. Vingrinājumi platai mēlei. Tā kā gaisa plūsma ir sāniska, jāvingrina arī tā – pūš gaisu starp tuvinātām lūpām; tad pūš, kad ir izbāzta plata mēle; izmanto arī pūšanu starpzobu izrunas variantā izrunājot skaņu **S**. Veicot pūšanas vingrinājumus, palēnām novirza mēli pareizā stāvoklī.

Deguna izruna. Svarīgi ir mīksto aukslēju vingrinājumi: ieelpas → izelpas diferencēšana, kā arī vingrinājumi mēles pareizam stāvoklim. Daudzi vingrinājumi tiek izmantoti tāpat, kā pie sāniskās izrunas (Miltiņa, 2005, 88-91; Baumanē, 1976, 11-12; 20).

Katram bērnam, kad ir iemācīta izolētas skaņas pareiza izruna, notiek skaņu pareizās izrunas nostiprināšana. Skaņas **S** un **Z** sāk mācīt uz atdarināšanas pamata, aktivizējot runas dzirdi. Skaņas **Š** un **Ž** korekcijas darbu veic līdzīgi kā pie skaņām **S** un **Z**, bet **sagatavošanas posmā** uzmanība tiek pievērsta gan fonemātisko priekšstatu, fonemātiskās uztveres, gan fonemātiskās analīzes aktivizēšanai. Nedrīkst aizmirst arī par pirkstu sīkās makulatūras vingrinājumiem. Tālāk notiek **skaņu pareizas izrunas mācīšana**, kuras laikā skaņas pielīdzina dažādiem tēliem. Labi palīdz simbolu kartīšu izmantošana. **Skaņu atdarināšanu** veic gan ar dzirdes, gan redzes kontroles palīdzību, darbojoties pie spoguļa. Ja ar vingrinājumiem nepietiek, lai apgūtu pareizo skaņas izrunu, izmanto **mehānisko paņemienu** (izmanto zondi, lāpstiņu vai nomazgātu pirkstu), lai ievirzītu skaņu pareizā stāvoklī (Miltiņa, 2005, 75-76; 92; 117-118; Logopedia, 2010).

Artikulācijas aparāta vingrinājumi skaņām **S**, **Z** ir “Sētiņa”, “Nepaklausīgā mēlīte”, “Pankūka”, “Zobu tīrīšana”, “Kaķa kūkums”, “Circenis”, bet **Š**, **Ž** – “Pankūkas”, “Nepaklausīgā mēle”, “Pasildīsim augšējos zobus”, “Logu tīrītājs”, “Kausiņš”, “Joki”, “Āmuriņš”, “Izkrāšosim griestiņus”. Vingrinājumus var apskatīt 1.pielikumā. Tiek izmantoti ne tikai artikulācijas, bet arī pūšanas un elpošanas vingrinājumi (Apša, 2018, 4-5).

Skaņas **S**, **Z**, **Š**, **Ž** var mācīt, **balstoties uz citām, jau apgūtām skaņām**.

Skaņa S – māca no **I** un **T**. Šo skaņu izrunas laikā pūš aukstu gaisu. Var izmantot arī skaņu **F**, tās izrunas laikā atvilkt apakšlūpu no augšējiem priekšzobiem, izskan skaņa **S**.

Skaņa Z – apgūst, izrunājot skaņu **S**, vibrējot balss saitēm. Lai izjustu balss vibrēšanu, liek delnu balsenes apvidū. Var izmantot ar skaņu **V**, līdzīgi, kā mācoties skaņu **S** skaņas **F** izrunas laikā.

Skaņa Š – var rasties, izrunājot skaņu **T**, lūpas stiepjot uz priekšu un pūšot spēcīgu gaisu; izrunā skaņu **S**, ar špāteli paceļot mēles galu uz augšu un lūpas pastiepjot uz priekšu.

Skaņa Ž – var apgūt no skaņas **Š**, pievienojot balss vibrāciju; **Z** skaņu izrunājot, paceļ mēles galu pie alveolām un lūpas virza uz priekšu; no skaņas **D** – lūpas pastiepj uz priekšu, izrunājot mēles galu atvelk no augšējiem priekšzobiem uz alveolām (Miltiņa, 2005, 92-93; 188-119; Baumanē, 1976, 12; 20).

Skaņas pareizās izrunas nostiprināšanas procesā sāk ar zilbēm, tad vārdiem, vārdu savienojumiem, teikumiem un visbeidzot saistīto runu.

S un **Z**, tāpat arī **Š** un **Ž** sākumā māca vaļējās zilbes.

Skaņas **S** un **Z** sākumā ievingrina zilbju si – si – si; se – se – se; zi – zi – zi, bet **Š** un **Ž** – šu – šu – šu; žu – žu – žu, raugoties, lai patskaņa, kurš seko aiz mācītās skaņas, izruna līdzinātos līdzskaņa izrunai (lūpu stāvoklis pie **S** – smaidā, pie **I** – arī smaidā). Skaņu mācīšana vārdos notiek ar noteiktās skaņas atrašanos vārdu sākumā, pēc tam vārdu vidū un tad vārdu beigās. Kad runā skaņas pareizā izruna ir ievingrināta, notiek skaņu diferencēšanas process, kura laikā vingrinās iemācīto skaņu diferencēt no skaņas, ar kuru tā tika aizvietota (Baumanē, 1976, 12; 20; Miltiņa, 2005, 77-79).

Nemot vērā visus izpētītos procesus, ir iespēja veidot logopēdijas nodarbības, kas vērstas uz skaņu izrunas traucējumu labošanu.

1.3 Logopēdisko nodarbību nozīme logopēda koriģējoši attīstošajā darbībā saistībā ar problēmu

Logopēdija ir zinātne, kas pētī runas darbības un valodas attīstības traucējumus, analizē traucējumu cēloņus un iemeslus, kā arī izstrādā koriģējoši attīstošās darbības dažādās metodes. Logopēdija pēta, kā, izmantojot daudzveidīgas darba metodes, palīdzēt bērnam, kas nespēj skaidri izteikties, kā arī attīstīt saskarsmes prasmes.

Lai logopēds spētu izstrādāt nodarbību plānu, ir svarīgi izzināt bērnu kā personību. Izpētot bērnu, logopēds uzzin:

- bērna individuālās attīstības īpatnības un valodas attīstības līmeni;
- kāda ir fiziskā un emocionālā attīstība;
- kāda ietekme ir sociālajiem faktoriem un apkārtējai videi;
- informāciju par bērna veselības stāvokli un kustību, kā arī artikulācijas aparāta darbību.

Rezultātus logopēds var iegūt novērojumos, kuru laikā iespēja bērnu var redzēt nepiespiestos dabīgos apstākļos, neaizmirstot pievērst uzmanību tam, ar ko bērns labprātāk darbojas, kāda ir viņa izaugsme un personības īpašības; mutiskai aptaujai jeb pārrunām ir jābūt vērstām uz bērna interesēm, lai logopēds iegūtu vajadzīgo informāciju; veic runas pārbaudi, kas ļauj iegūt datus par bērna attīstību no dzimšanas brīža līdz brīdim, kad novēroti traucējumi. Šajā gadījumā ir svarīgs pedagoģiskais raksturojums (Miltiņa, 2005, 7; 61-72; Tūbele, 2002, 24; 30-36).

Kad dati ir iegūti un apkopoti, var sākt veidot logopēdisko nodarbību plānu katram bērnam individuāli.

Svarīgi ir laicīgi uzsākt korekcijas darbu un veidot sadarbību ar grupu skolotājiem, vecākiem, mediķiem un psihologiem. Ne visus traucējumus var atklāt novērošanas laikā. Ir traucējumi, kas parādās tikai korekcijas darbā. Svarīgi ir noteikt pašreizējo bērna attīstības līmeni un darbu veikt pakāpeniski, neizlaižot nevienu posmu vai mainot posmu secību (Inovācijas skolotāja logopēda darbībā, 2007, 77).

Nodarbības ir galvenā korekcijas darba forma, kas veicina pakāpenisku runas, skaņu izrunas attīstību un korekcijas darba beigās bērns veiksmīgi var uzsākt skolas gaitas. Pareizas runas attīstībai ir nepieciešamas regulāras, sistemātiskas un plānotas nodarbības. Logopēdam ir svarīgi noteikt mērķus un uzdevumus katrai nodarbībai (Борисова, 2008).

Pozitīvs rezultāts nodarbībās veidojas emocionālā saskarsmē bērnu un logopēdu; ir veidoti interesanti nodarbības paņēmieni; bērns ar prieku līdzdarbojas un izrāda vēlmi piedalīties un uz katru nodarbību, logopēds maina darba paņēmienus, lai bērns nenogurtu.

Logopēdiskajām nodarbībām vajadzētu noritēt ne retāk, kā trīs reizes nedēļā. Nodarbību ilgums parasti ir 10 - 20 minūtes. Tās tiek veidotas tā, lai netraucētu bērnam apgūt vispārējās izglītības programmu. Strādājot ar pirmsskolas vecuma bērniem, un, pieņemot to, ka rotaļa ir galvenais bērna darbības veids pirmsskolas vecumā, kā bērns mācās, logopēds izmanto rotaļu kā līdzekli, ar ko bērns apgūst valodu, pilnveido runas prasmes un saskarsmi ar pieaugušajiem. (Miltiņa, 2005, 17; 73; 2008, 23-25).

Bērni tiek atzīmēti speciālā uzskaites lapā.

Logopēdijas nodarbības vada logopēds un tās iedala grupu vai individuālajās. Ir četri darbības veidi, kas jāparedz nodarbībās – bērns klausās, runā, lasa vai raksta, ja to jau prot; tiek pilnveidoti izziņas procesi; tiek paplašināts un precizēts vārdu krājums (Lūse, Miltiņas, Tūbele, 2012, 177).

Tā kā koriģējoši attīstošā darbība tiek veidota individuālās, apakšgrupu vai frontālās (grupu) nodarbībās, ir jāizpēta katra nodarbības forma atsevišķi. Individuālās nodarbības mērķis ir skaņu izrunas traucējumu novēršana, kad tiek izmantoti artikulācijas aparāta vingrinājumi. Individuālo nodarbību galvenais uzdevums fonētisko traucējumu gadījumos ir skaņu izrunas **sagatavošanās posms**, kurā nostiprina lūpu, mēles muskuļus, mīkstās aukslējas; vingrina skaņu balsīgumu izrunā. **Izolētu skaņu mācīšanas posmā** veido tīru skaņu izrunu valodā. **Skaņu pareizās izrunas nostiprināšanas posmā** sāk lietot skaņas zilbēs – vaļējās, slēgtajās, zilbēs ar līdzskaņu savienojumu; vārdos, vārdu savienojumos, teikumos un brīvajā runā.

Veidojot *individuālo nodarbību* bērniem ar fonētiski fonemātiskajiem traucējumiem, uzdevumos jāiekļauj fonemātiskās uztveres attīstīšanu. Bērniem ir traucēta gan runas dzirde, gan runas kustību analizatora darbība, kas neļauj diferencēt skaņas. Nodarbības veido uz pirmo trīs posmu pamata, klāt iekļaujot arī skaņu diferencēšanas posmu (Miltiņa, 2008, 193-194).

Apakšgrupu nodarbībās apvieno bērnus ar vienāda veida skaņu izrunas traucējumiem **skaņu pareizās izrunas nostiprināšanas posmā**. Bērni apakšgrupā tiek iekļauti, ja ir pareiza skaņu izruna zilbēs un vārdos. Ja attīstības dinamika mainās, apakšgrupu sastāvs var mainīties gada laikā. Logopēds var sāk strādāt ar vairākām skaņām no vienu skaņu grupas.

1. *Grupu jeb frontālās nodarbības* tiek veidotas, apvienojot bērnus no individuālajām un apakšgrupu nodarbībām. Grupu nodarbības veido, lai nostiprinātu skaņas, kuras bērni izrunā pareizi izolētā veidā un arī skaņu savienojumos (Miltiņa, 2008, 194-195).

Runas attīstīšanu koriģējoši attīstošajā darbībā izdala trīs posmos.

1. Pirmais mācību posms.

- Runas vispārīgo iemaņu attīstīšana – runas orgānu kustību koordinācija; ieelpas un izelpas aktivizēšana; balss skaļuma, skaļuma maiņas vingrinājumi, klausīties un izprast logopēda teikto.

- Skaņu izruna – runas aparāta sagatavošana skaņu izrunai; īso un garo patskaņu izruna, un jāprecizē lūpeņu M, N, P, B, V, F, priekšējo mēleņu T, D un pakaļējo mēleņu K, G izruna; koriģēt nepareizi izrunātās vai trūkstošās skaņas.

- Elementārās fonemātiskās analīzes aktivizēšana – dzirdes uzmanības un atmiņas vingrināšana; īso, garo patskaņu saklausīšana un simbolu lietošana; saklausīt vārdu sākumā patskaņus.

- Rokas sīkās muskulatūras attīstīšana – apvilkt kontūras; veidot priekšmetus no dažādiem materiāliem; ritmiski runājot izpilda delnu un pirkstu sīkās muskulatūras vingrinājumus (Miltiņa, 2008, 195-196). Nākošajos posmos notiek runas attīstības pilnveide.

2. Otrais mācību posms.

- Runas vispārīgo iemaņu attīstīšana – pilnveidots tiek runas ritms, balss tembrs, skaļums, augstums.

- Skaņu izruna – individuālajās nodarbībās koriģē iztrūkstošās un pareizi izrunātās skaņas; apakšgrupā nostiprina un diferencē apgūtās skaņas; aktivizē svelpeņus **S, Z**, afrikātus **C, DZ**, šņāceņus **Š, Ž**, afrikātus **Č, DŽ** un skaņu **L**.

- Elementārās fonemātiskās analīzes aktivizēšana – savieno patskaņus, veidojot divskaņus; divskaņi vārdu sākumos; pēc dzirdes diferencē īsos – garos patskaņus, kā arī balsīgos – nebalsīgos līdzskaņus; jēdzienu apgūšana – patskanis – skaņa – burts.

- Rokas sīkās muskulatūras attīstīšana – pirkstu vingrinājumi rotaļās; burtu veidošana no atsevišķiem elementiem (Miltiņa, 2008, 196-197). Trešajā posmā tiek aktīvi sekmēta runas elpošana un pilnveidots runas temps, ritms, izteiksmīgums; koriģē nepareizi izrunātās skaņas, nostiprina un diferencēs apgūtās skaņas; vingrina izrunā vidējos mēleņus **J, Ļ, Ņ, Ķ, Ģ**, priekšējos mēleņus **L, R** un pakaļējo **H** mēleni; diferencē patskaņus un nosaka skaņas stāvokli vārdos; sintezē

patskaņus un līdzskaņus; pāros izrunā līdzskaņus – **S – Z; Š - Ž**; apzināties līdzskaņu vietu vārdos; diferencē svelpņus un šņāceņus – **S – Š; Z – Ž**; izdomāt teikumus pēc dotā vārda (Miltiņa, 2008, 197). Nodarbībās tiek apvienoti vairāki uzdevumi ar dažādām grūtības pakāpēm. Lai veidotu nodarbības, jāapzinās runas traucējumu smaguma pakāpe, traucējuma veids un bērnu attīstība veselumā.

Veidojot logopēdijas nodarbības, izvēlas divu veidu principus: didaktiskos jeb mācību un specifiskos jeb logopēdiskos.

Mācību principi sevī ietver:

- uzmanība tiek pievērsta gan audzinošajiem, gan attīstošajiem uzdevumiem;
- nodarbības balstās arī uz zinātniskumu, kura laikā tiek izskaidrota valodas būtība un veidošanās;
- izmato secīgumu: artikulācijas vingrinājumi, skaņu veidošanās un nostiprināšana, iekļaušana saistītajā runā; un sistemātiskumu - diferencē skaņas;
- veido atbilstoši bērna vecumposmam;
- daudzveidīgs uzskatāmo materiālu klāsts;
- izskaidrotas bērna kļūdas saprotami;
- karam bērnam izveidots individuālais plāns (Tūbele, Lūse, 2012, 123-124).

Logopēdiskie principi veidojas:

- bērns mācības sāk apgūt pasīvajā runā, tikai pēc tam – aktīvajā;
- svarīgs ir traucējumu rašanās iemesls;
- jāizvērtē traucējumu būtiskums un, ja ir vairāki traucējumi, nosaka un sāk strādāt ar būtiskāko;
- ja ir smagi traucējumi, tiek iesaistīti vēl citi speciālisti;
- diferencēta pieeja atbilstoši bērna īpatnībām;
- attīstības princips, ievērojot bērna vecumposma attīstību;
- izmanto secīgu skaņu mācīšanās veidu, ja traucētas vairākas skaņas;
- individuāla pieeja;
- jāaktivizē bērna aktīva līdzdarbošanās;
- veidojot uzdevumus, jābalstās uz bērna patstāvīgu domāšanu;
- komunikācijas iemaņu veidošana;

- runas traucējuma novēršana (Tūbele, Lūse, 2012, 124-126).

Nodarbības pēc satura atbilst bērna vecumam. Lai logopēdijas nodarbības būtu efektīvas, jābūt aktīvai bērna darbībai; jāattīsta fonemātiskā dzirde; bērnam jāprot saklausīt un uztvert teikto; novērošanas spēju attīstīšana; paškontroles iemaņu veidošana; bērnam jālieto dažādi runas komunikācijas veidi; vingrinājumiem jāatbilst korekcijas vajadzībām; jābagātina vārdu krājumu; jāizskaidro nesaprotamos vārdus; uzslavu sniegšana; dinamiskās pauzes nodarbībās; personības attīstīšana; pēc vajadzības jāatkārto vingrinājumi; daudzveidīga uzskate; darba metožu maiņa un bērna nodarbību beigās jāsaprot, kas tika darīts (Tūbele, Lūse, 2012, 126-128). Kad nepieciešams veidot fonētiski fonemātiskās nodarbības, vajadzētu izmantot signālkartītes, skaņas dzirdei un redzei; patskaņu un līdzskaņu krāsainie apzīmējumi – sarkani aplīši ir patskaņi, zili - balsīgie un melnie – nebalsīgie līdzskaņi; ģeometriskās figūras, kas attēlo mutes pavērumu patskaņu izrunas laikā (Miltiņa, 2008, 198).

Lai aktivizētu bērnu darbību logopēdijas nodarbībās, iespēja izmantot šādas metodes:

3. veicot uzdevumus, izmanto signālkartītes. Tās ir dažādās krāsās. Palīdz uzdevumu izpildē un sevis novērtēšanā;
4. izmanto tāfeli, kur var piestiprināt vārdus, burtus, veidot krustvārdu mīklas;
5. apraksti, uzskates materiāli par tēmu, secinājumi, kas palīdz atmiņas sekmēšanai. Izmanto nodarbību beigās, lai izveidotu kopsavilkumu par tēmu;
6. valodas kartes sastādīšana, kuras laikā iegūst informāciju par bērna attīstību, valodas traucējumiem un psihisko attīstību;
7. uzdevumu veikšana aizvērtām acīm, kas veicina dzirdes uztveres attīstību, uzmanību un atmiņu. Šādi uzdevumi palīdz pārslēgties no viena uzdevuma uz otru, pēc aktīvas darbības;
8. informācijas tehnoloģiju izmantošana nodarbībās. Demonstrē prezentācijas, video, lieto skaņu ierakstus. Attīsta redzes, dzirdes uztveri;
9. attēlu izmantošana nodarbībās. Attīsta vizuālo uztveri, uzmanību un atmiņu, aktivizē vārdu krājumu, attīstīta brīvo runu;
10. atgriezeniskā saite. Sava garastāvokļa un emociju atspoguļojums; atspoguļo mācību materiāla saturu; darbības atspoguļojums ([Михайловна](#), 2017).

Logopēdijas nodarbībās skaņu izrunas traucējumu novēršanai ir svarīgi attīstīt fonemātisko dzirdi. Nodarbībās svarīgi ir izdales materiāli un to pasniegšanas veids. Materiālam ir jābūt saprotamam. Lai bērnam piesaistītu uzmanību, sāk ar vieglāko un interesantāko materiālu. Logopēds uzdevumus pasniedz vārdiski un tos jāprot formulēt dažādi. Bērnam jāsaprot, kāpēc veic konkrētos uzdevumus. Atkarībā, kā skaņu mācīšana process tiek veikts, tas ietekmē visu korekcijas gaitu. Šajā laikā veido un attīsta: novērošanas spējas; dzirdes uzmanību; atmiņu; paškontroli; domāšanas aktivitāti valodas fonētisko, leksisko, gramatisko jomu; iegūtās zināšanas lietot sazināšanās nolūkā. Nodarbības tiek veidotas tā, lai veiktu bērna izrunas korekciju un attīstītu uzmanību, atmiņu, kontroli un pašvērtējumu (Tūbele, Lūse, 2012, 55-58).

Logopēdam jābūt speciālistam savā jomā. Jo daudzveidīgāks viņš būs, jo efektīvāks darbs tiks veikts. Ja logopēds spēj labvēlīgi ietekmēt bērnu, veidot pozitīvu vidi, iedvest bērnam drošības sajūtu un vēlmi līdzdarboties, koriģējošais darbs būs veiksmīgs.

Apkopojot iepriekš minētās teorētiskās atziņas, var izdarīt būtiskākos secinājumus:

- Valoda ir ļoti sarežģīta un katrs to apgūst individuāli, pēc savām spējām un attīstības. Skaņu izrunas traucējumi ir skaņu fonētiskie un fonētiski fonemātiskie traucējumi, kuru laikā nav skarta dzirde un runas aparāts. Bērniem ar šiem traucējumiem var būt individuāli, sociāli vai patoloģiski attīstības traucējumi un tie ietekmē runu.
- Pirmsskolas bērniem ir vai nu fonētiski vai fonētiski fonemātiski skaņu izrunas traucējumi. Fonētiskajā traucējuma gadījumā skaņas neizrunā vai skaņas izrunā kropļoti, bet fonētiski fonemātiskajā gadījumā skaņas tiek aizstātas ar citām skaņām, var novērot skaņu jaukšanu.
- Par skaņu izrunas traucējumu cēloņiem var uzskatīt: pārāk liela un bieza mēle; īsa zemmes saitīte; aukslēju vai lūpu iedzimitas šķeltnes, kā arī pavājināta dzirde.
- Aizkavējusies runa rada traucējumus visos psihiskajos procesos un var ietekmēt bērna raksturu un uzvedību. Liela nozīme runas attīstībā ir emocionālajai gaisotnei un pozitīvai saskarsmei ar pieaugošajiem.
- Bērniem ar dažādiem runas traucējumiem ir mazs vārdu krājums. Tā kā vārdu krājums ir nabadzīgs, grūtības sagādā izteikt savas emocijas.
- **S, Z, Š, Ž** - priekšējiem mēleņiem – skaņas **S, Z** kā svelpeņi un **Š, Ž** kā šņāceņi.

- Lai skaņas tiktu ievirzīta runā, sāk ar sagatavošanās posmu, tad notiek skaņu pareizas izrunas mācīšanu, skaņu atdarināšanu, pēc vajadzības izmanto mehānisko paņēmieni vai balstoties uz jau citām apgūtām skaņām un beigās ir nostiprināšanas process.

- Logopēdijas nodarbības norit ne mazāk, kā trīs reizes nedēļā. Nodarbību ilgums parasti ir 10 - 20 minūtes. Tās tiek veidotas tā, lai netraucētu bērnam apgūt vispārējās izglītības programmu. Nodarbības vada logopēds un tās iedala grupu vai individuālajās nodarbībās.

- Lai logopēdijas nodarbības būtu efektīvas, jābūt aktīvai bērna darbībai; bērnam jā lieto dažādi runas komunikācijas veidi; vingrinājumiem jāatbilst korekcijas vajadzībām; jābagātina vārdu krājumu; dinamiskās pauzes nodarbībās; daudzveidīga uzskate; darba metožu maiņa un bērnam nodarbību beigās jāsaprot, kas tika darīts, lai labotu skaņu izrunu.

2. Priekšējo mēleņu S, Z, Š, Ž izrunas traucējumu korekcija 5 -6 gadus veciem bērniem

2.1. Pētāmās grupas logopēdiskā izpēte un raksturojums

Pētījums notiek Gulbenes X pirmsskolas izglītības iestādē no 2018.gada janvārim līdz aprīļa beigām, kā arī, balstoties uz bērnu izvērtējumu mācību gada sākumā. Pētījumā piedalās 20 vecākā pirmsskolas vecuma bērni.

Pētījuma pirmajā nodaļā darba autore veica teorētiskās literatūras analīzi, lai apkopotu dažādu autoru atziņas un veiksmīgi izstrādātu korekcijas darba plānu. Praktiskajā daļā tiek izmantotas šādas metodes: bērnu novērošana, bērnu logopēdiskā izpēte, pedagoģiskā izmēģinājuma darbība un iegūto rezultātu dinamiskā analīze.

Novērošana ir mērķtiecīgs izziņas process, kura laikā tiek uzzināta vajadzīgā informācija par bērnu. Metodes pamatā ir teorētiskā pētījuma pārbaude. Novērojuma dati tiek piefiksēti un tos var atkārtot. Novērošana var būt gan atklāta, gan slēpta (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 216; Vorobjovs, 2000, 70). Bērna novērošana notiek grupu nodarbībās, ikdienas situācijās, saskarsmē ar pieaugušajiem un vienaudžiem. Informācija par bērnu attīstību tiek iegūta arī no grupu skolotājiem. Novērošanas gaitā darba autore vēro, vai bērni pareizi izrunā skaņas S, Š, Z, Ž; vai šīs skaņas tiek aizstātas, neizrunātas, kropļotas vai jauktas.

Bērnu logopēdiskā izpēte tiek veikta, lai pārbaudītu bērnus ar skaņu izrunas traucējumiem. Tas ir rūpīgi izstrādāts darbs, kura laikā noskaidro korekcijas darba virzienus un ļauj sasniegt izvirzīto mērķi (Miltiņa, 2005, 61). Izpētes laikā autore noskaidro, kā bērniem darbojas artikulācijas aparāts, vai spēj saklausīt un izrunāt skaņas, kā arī kuras skaņas neizrunā.

Pedagoģiskajā izmēģinājuma darbībā autore pārbauda sava darba hipotēzi, mērķi un uzdevumus koriģējoši attīstošajā darbā. Nodarbības notiek dabiskā vai mākslīgi radītā, kontrolētā vidē un tās laikā tiek iegūtas jaunas vai nostiprinātas zināšanas (Мкртычян, 2007). Tiek veidotas nodarbības, lai koriģētu bērna runu, nostiprinātu skaņu izrunu bērniem pozitīvā un ieinteresējošā nodarbībā.

Kad koriģējoši attīstošā darbība ir veikta, tiek apkopoti un analizēti iegūtie dati. Tikai pēc **datu analīzes** ir iespējams konstatēt korekcijas darba rezultātus – vai ir vērojami uzlabojumi, nekas nav mainījies, spriest par to, vai izvēlētās metodes ir bijušas veiksmīgas. Rezultātus konstatē un

atspoguļo diagrammās vai tabulās (Lubļinska, 1979, 32-33). Ar diagrammu un tabulu palīdzību var salīdzināt sākotnējos ar gala rezultātiem. Dati tiek analizēti šādi:

- apkopot un analizēt skaņu izrunas stāvokli pirms veiktajām logopēdiskajām nodarbībām un pēc;
- apkopot un analizēt nosprausto uzdevumu ietekmi koriģējoši attīstošajā darbībā;
- apkopot un analizēt logopēdisko nodarbību struktūru koriģējošajā darbībā, saistot to ar teorētisko literatūru un bērna vecumposma īpatnībām;
- izdarīt secinājumus par skaņu izrunas izmaiņām, apstiprinot vai noliedzot izvirzīto darba hipotēzi.

Tikai pēc rezultātu apkopošanas var konstatēt, vai ir sasniegts izvirzītais mērķis.

Tālāk tiek veikta bērnu izpēte un raksturojums, kā arī apkopoti sākotnējiem dati.

Darba autore pēta S, Z, Š, Ž skaņu izrunas traucējumus X pirmsskolā. Pētījumā piedalās 20 pirmsskolas vecuma bērni, no kuriem 4 bērniem tika konstatēti pētāmo priekšējo mēleņu skaņu izrunas traucējumi. Pētījums tika veikts no 2018. gada janvāra līdz aprīlim. Pētījuma laikā bērnu vārdi tiek mainīti, personas datu aizsardzības nolūkā.

Lai noskaidrotu, kuriem bērniem jāpiedalās pētījumā, darba autore veic frontālo pārbaudi. Frontālās pārbaudes laikā bērni tiek vēroti rīta cēlienā, rotaļnodarbībās, brīvajā laikā, saskarsmē ar pieaugušajiem un vienaudžiem. Veicot izpēti, tika veiktas pārrunas un ņemti vērā arī grupas skolotāju un cita personāla novērojumiem par ikdienā sastopamajām situācijām saistībā ar bērniem (2.pielikums).

Kad frontālā pārbaude ir izpildīta, tiek veikta individuālā runas pārbaude. Tā tiek veikta katram bērnam individuāli. Veicot skaņu izrunas pārbaudi, izmantota darba autore skaņu izrunas pārbaudes kartotēka (3.pielikums). Priekšmetu kartītes ietver skaņas, kuras atrodas vārdu sākumā, vidū vai beigās. Bērniem jāatpazīst attēls un jānosauc, jo uz kartītēm nav uzrakstīti nosaukumi. Rezultāti tiek apkopoti 4.tabulā, kurā redzami visi skaņu izrunas traucējumi. Pētījumam tiek izvēlēti 4 bērni, kuriem ir skaņu S, Z, Š, Ž izrunas traucējumi.

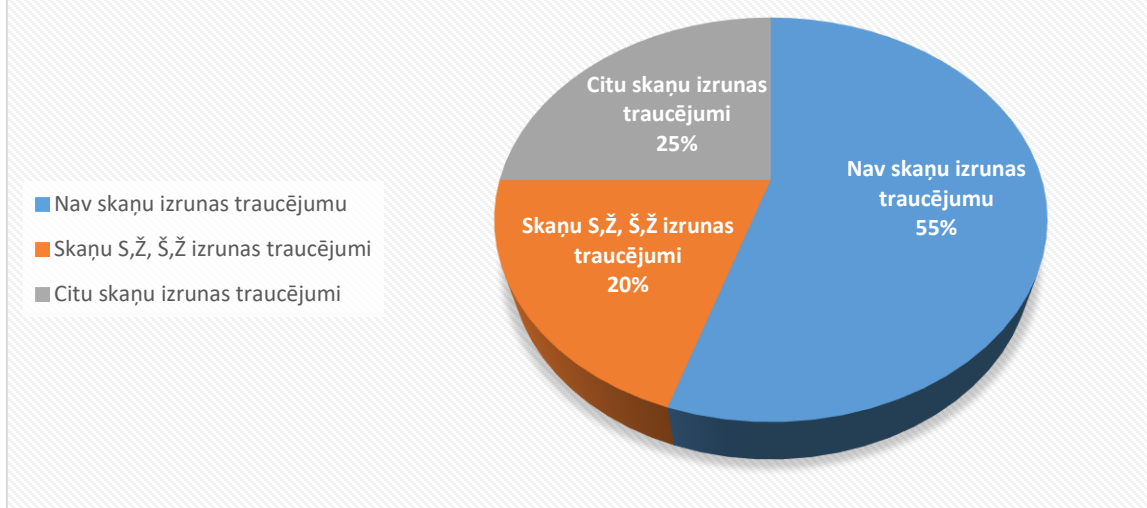
2.tabula. Bērnu skaņu izrunas pārbaudes rezultāti

	Bērnu vārdi	Skaņas																										
		Lūpeņi							Priekšējie mēleņi									Vidējie mēleņi					Pakalējie mēleņi					
		F	V	P	B	M	T	D	S	Z	C	DZ	Š	Ž	Č	DŽ	R	L	N	Ķ	Ģ	Ņ	Ļ	J	K	G	H	
1.	Nikola																											
2.	Annija																											
3.	Marta																											
4.	Emīls																											
5.	Rolands																											
6.	Dominiks																											
7.	Olivers																											
8.	Gātis																											
9.	Artjoms																											
10.	Ivo																											
11.	Elīna																											
12.	Rālfis																											
13.	Nauris																											
14.	Kate																											
15.	Sāra																											
16.	Roberts																											
17.	Valters																											
18.	Artūrs																											
19.	Madara																											
20.	Ieva																											

Skaņu S, Z, Š, Ž izrunas traucējumi

Skaņas netiek izrunātas

Individuālo rezultātu apkopojums diagrammā

1.attēls. Individuālo rezultātu apkopojums.

Darba autore, pēc individuālās pārbaudes datiem secināja, ka 11 bērniem nav skaņu izrunas traucējumu, **4 bērniem ir skaņu S, Z, Š, Ž izrunas traucējumi**, bet 5 bērniem ir citi skaņu traucējumi, kas tiek laboti, bet netiek iekļauti pētījumā.

4 bērniem – **Annija, Artjoms, Ivo, Valters**, kam tika novēroti pētāmo skaņu izrunas traucējumi, tika veikta papildus individuālā izpēte. Izpētes laikā tiek pārbaudīts artikulācijas aparāts, jo **Annijai** un **Valteram** novērota starpzobu izruna, fonemātiskā uztveres, vārdu krājums, stāstītprasme.

Pēc veiktajiem novērojumiem tiek secināts, ka diviem bērniem novērota starpzobu izruna. *Starpzobu izrunas laikā mēles gals atrodas starp zobiem un ir redzams (Baumane, 1976, 11).* Lai to pierādītu, veic artikulācijas aparāta pārbaudi visiem pētījumā iesaistītajiem bērniem.

3.tabula. Artikulācijas aparāta pārbaudes rezultāti.

Vārdi	Artikulācijas aparāta uzbūve			
	Lūpas	Zobi	Mēle	Cietās un mīkstās aukslējas
Valters	N	N	Liela, nevingra	N
Ivo	N	N	N	N
Artjoms	N	N	N	N

Annija	N	Nav augšējo priekšzobu	Liela, nevingra	N
--------	---	------------------------	-----------------	---

Pēc artikulācijas aparāta pārbaudes redzams, ka **Ivo** un **Artjomam** nav izteiktu noviržu no normas, bet **Annijai** zobu maiņas rezultātā vēl nav izauguši augšējie priekšzobi. Vēl rezultāti parāda, kā **Annijai** un **Valteram** ir lielas, mazkustīgas mēles, kas var ietekmēt skaņu izrunu. *Starpzobu izrunu var veicināt zobu iztrūkums, tāpat kā liela mazkustīga mēle, kas slīd laukā no mutes (Miltiņa, 2005, 55-56).*

Pēc individuālās runas pārbaudes noskaidrots, ko bērni jau spēj un kas pētījuma laikā vēl jānostiprina (sk. 4.tabula).

4.tabula. Skaņu pareizas izruna veidošana.

	Valters	Annija	Ivo	Artjoms
Skaņas izrunāšana sagatavošanas posms	Skaņas S, Z un Š izveidotas runā	Skaņa S izveidota runā	Skaņas S, Z, Š, Ž izveidotas runā	Skaņas S, Z, Š izveidotas runā
Skaņu pareizas izrunas mācīšana	Artikulācijas aparāta nostiprināšana	Notiek korekcijas darbs	Skaņas S, Z pareiza artikulācija	Pareiza artikulācija skaņām S un Z
Skaņu nostiprināšana	Nepieciešama nostiprināšana (Starpzobu izruna)	Nav nostiprināta	Nepieciešams nostiprināt skaņas Š un Ž	Notiek korekcijas darbs skaņai Š
Skaņu diferencēšana	Notiek korekcijas darbs	Nav veikta	Notiek korekcijas darbs	Nav veikta

Lai veiksmīgāk varētu izstrādāt koriģējoši attīstošo darbību katram bērnam, nepieciešams iepazīt bērnu, izprotot viņa raksturu, personību, prasmes, kā arī noteikt to, kāda ir bērna psihiskā attīstība, koncentrēšanās spējas un intereses. Pārbaudot stāstītprasmi, autore izvēlējās Dainas Bumbieres veidotos attēlus, kas iekļauti grāmatā “Vārdiņš, vārdiņš, teikumiņš”. Tālāk darba autore sniegs ieskatu katra bērna psiholoģiski pedagoģiskajā raksturojumā.

Valters 5,2 gadi – zēns, kurš prot filozofēt. Ja kādam būs kaut kas jāiestāsta, viņš bez liekas domāšanas to izdarīs un tu tam noticēsi. Labsirdīgs zēns, kurš nevienam nedarīs pāri. Rīta cēlienā var novērot dažas likumsakarības saistībā ar Valtera ierašanos dārziņā. Ja Valteru atved mamma, tad garastāvoklis bērnam nebūs labs, ieradīsies nedaudz pirms 9.00 un vēl ilgi argumentēs par to, kāpēc neies iekšā grupiņā. Ja nāk ar tēti, tad šis process ir īsāks un Valters ir laicīgi. Tētis strādā policijā, mamma ir mājsaimniece. Valters ļoti labi prot veidot stāstus pēc attēliem. Bieži vien iekļauj tajos arī dialogus. Vārdu krājumā ir daudz dažādu tehnisku vārdu un izteicienu no pieaugušo leksikas, bet bieži aizmirst nosaukumus ikdienišķiem vārdiem. Fonētiskie procesi grūtības nesagādā, spēj nosaukt skaņas vārdu sākumā. Kaut ir starpzobu izruna, skaņu **S** un **Z** vārdos saklausa. Grūtības sagādā noteikt skaņas vidū un beigās. Saklausa un nosauc zilbju rindu. Skaņa **S** blakus līdzskanībai bieži vien neizskan vispār. Ja atgādina par mēles stāvokli skaņas **S** izrunas laikā, piedomā un izrunā pareizi, bet saistītajā runā, turpina runāt ar mēles galu starpzobu izrunas pozīcijā. Piedomājot, skaņu **S** izrunā precīzi, bet skaņas **Š** izrunas laikā mēle atkal lien laukā. Izrunājot artikulācijas vingrinājumus, mēle ir mazkustīga un grūtības sagādā mēli noturēt ilgāku laiku vienā pozīcijā.

Artjoms 6,6 gadi – ļoti skaļš zēns. Interesi par mācībām neizrāda. Nepazīst burtus, tāpēc arī neprot lasīt un rakstīt. Mamma īpašu interesi neizrāda, uzskata, ka skolā iemācīs visu, ja to nav izdarījuši pirmsskolas skolotāji. Artjoms brauc sacensībās ar kvadriciklu, tāpēc bieži ir izbraucieni ārpus Latvijas, kāpēc nākas kavēt dārziņu. Pēc ilgākas kavēšanas ir grūti atkal ievirzīt dienas režīmā. Mazs vārdu krājums, daudzus nezināmos vārdus sauc krieviski. Teikumi ir vienkārši, retu reizi paplašināti. Runā izmanto maz īpašības vārdu. Neizrunā šņāceņus **Š** un **Ž**. Grūtības sagādā skaņu diferencēšana, jo izrunas laikā saklausa skaņu **Š** un **Ž** vietā **S** un **Z**. Savu vārdu prot uzrakstīt, bet šos pašus burtus citos vārdos neatpazīst. Artikulācijas aparāta vingrinājumus nevēlas veikt, jo esot jau tādus darījis.

Annija 5,9 – klusa meitene. Bez prasīšanas pati nerunās. Ja būs jāatkārto nepareizi izrunāts vārds, to nedarīs vai pateiks, ka tā neprot. Starpzobu izruna novērota arī pirms zobu maiņas. To var novērot pie skaņam **S** un, dažreiz, pie **Z**. Ir diezgan ilgs laiks pagājis, kopš zobi izkrituši. Fiziskā attīstība atbilst normai. Ļoti patīk zīmēt dzīvniekus, taču interese par dzīvniekiem mainās pa periodiem – vienu nedēļu visur jāredz, jāzīmē, jārunā par zirgiem, nākošajā – visur jābūt vilkiem. Ja ir jārunā par kādu no dzīvniekiem, kas patīk, var daudz un gari stāstīt. Parādās daudz zināšanu un var redzēt, ka ir izpētījusi patstāvīgi vairāk par to. Nepatīk artikulācijas aparāta vingrinājumi,

kā arī pūšanas vingrinājumi. Uz jautājumiem, vai ieteiktos vingrinājumus pilda arī mājās, izskan noraidoša atbilde. Klādīte parasti tiek aizmirsta dārziņā. Pēc informācijas no skolotājiem noskaidrots, ka vēl 3 gadu vecumā uz nakti lietoja pudelīti ar knupīti.

Ivo 6,6 gadi – ļoti garš zēns, novērojamas neveiklas kustības. Ilgs laiks vajadzīgs, lai pierunātu nākt uz nodarbībām. Artikulācijas vingrinājumu pārbaudes laikā nevar nosēdēt, pats pieceļas, aiziet un paņēmt rotaļlietas no plaukta un sāk spēlēt. Kad tiek aizrādīts, sadusmojas, nāk atpakaļ, turpina darīt vingrinājumus, bet bez piepūles. Nespēj atcerēties vairākus vārdus, ja tie jānosauc. Mazs vārdu krājums, daudzus vārdus izrunā izmantojot krievu valodu. Ikdienišķiem vārdiem, piemēram, karotei, ķemmei, aizmirstas nosaukums. Prot veidot stāstījumus pēc attēla. Teikumi ir vienkārši. Jūk prievārdu lietojums, kā arī runā tiek izmantots mazs īpašības vārdu krājums. Ir uzvedības problēmas. Strīdu laikā var sākt ārdīties, bļaut. Atsevišķi vārdos var saklausīt skaņu Š, bet runā pazūd. Tāpat arī skaņa ne vienmēr izskan. Nav vibrācijas.

2.2 Logopēdiskās nodarbības priekšējo mēleņu izrunas traucējumu novēršanai

Veidojot logopēdiskās nodarbības, tiek ievērotas bērnu individuālās vajadzības, skaņu izrunas traucējumu veids, vecumposma īpatnības. *Kā teikts definīcijā, koriģējoši attīstošā darbība ir pedagoģiski psiholoģisko un logopēdisko pasākumu kopums, kā rezultātā tie attīstīti bērnu fiziskie, runas un psihiskie traucējumi, ko novērš skolotājs logopēds, veicot kompleksas darbības, kas ietver sevī skaņu izrunas traucējumu korekciju, fonemātiskās uztveres attīstību, kā arī vārdu krājuma bagātināšanu (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 162).* Sākot koriģējoši attīstošo darbību jau noskaidrots, ka Valteram ir S, Š skaņām starpzobu izrunas traucējumi un tā kā skaņa Š tiek aizstāta ar S, vajadzīga skaņu diferencēšana. *Diferencēšanas posms – salīdzināt un diferencēt skaņas pēc to akustiskajām un artikulācijas pazīmēm, veidojot fonemātiskās analīzes un sintēzes iemaņas (Miltiņa, 2008, 69).* Annijai ir skaņas S starpzobu izruna un nodarbība tiks veidota skaņu izrunas mācīšanas posmam. *Skaņas pareizas izrunas mācīšanās posmā – mācīt konkrētas skaņas pareizu artikulāciju un valodas normai atbilstošu skanējumu (Miltiņa, 2008, 69).* Artjomam jānostiprina skaņa Š, bet Ivo – skaņu Š→Ž diferencēšana. *Skaņu nostiprināšanas posms – pakāpeniska skaņu ieviešana bērnu runā, izmantojot zilbes, vārdus, vārdu savienojumus, teikumus un saistīto runu (Miltiņa, 2008, 69).*

Lai varētu sākt veidot logopēdisās nodarbības, darba autore akcentē skaņu **S**, **Z**, **Š**, **Ž** fonētisko skatījumu un logopēdisko analīzi..

Skaņas S un Z ir dentāls priekšējais mēlenis, spraudzenis, troksnenis, tikai skaņa S ir nebalsīgs līdzskanis, bet Z – balsīgs. Skaņas Š un Ž – alveolārs priekšējais mēlenis, spraudzenis, troksnenis; Š ir nebalsīgs līdzskanis, Ž – balsīgs. S un Z skaņu izrunas laikā lūpas ir pavērtas smaidā, zobi nedaudz pavērti, mēles gals atrodas aiz priekšējiem apakšzobiem un izrunas laikā mēles vidū rodas renīte, pa kuru plūst auksts gaiss. Skaņa S izrunas laikā balss saites nevibrē, bet Z – vibrē. Skaņu Š, Ž izrunas laikā lūpas ir pastieptas uz priekšu, zobi ir pavērti nedaudz. Izrunas laikā darbojas mēles gals un vidējā daļa un runājot plūst silts gaiss. Runājot, skaņu Š, balss saites nevibrē, bet Ž – vibrē (Miltiņa, 2005, 85; 116).

Tā kā pirmsskolas izglītības iestādes logopēde ar šiem bērniem jau bija strādājusi, darba autore turpinās korekcijas no posma, kurā bērni ir pētījuma laikā.

Pirmā logopēdiskā nodarbība tiek veidota **Valteram**. Viņam ir starpzobu izrunas traucējumi. Nodarbība veidota, lai diferencētu skaņas **S** un **Š**. Tā kā pirms pētījuma veikšanas, pirmsskolas logopēde skaņas Valteram ir nostiprinājusi runā, nepieciešama diferencēšana.

Logopēdiskajā nodarbībā ietilpst:

- artikulācijas aparāta vingrinājumi;
- atšķiršana pēc redzes tēliem – burtu veidā;
- skaņu salīdzināšana pēc artikulācijas pazīmēm;
- skaņu salīdzināšana pēc akustiskajām pazīmēm.
- fonemātiskās uztveres pārbaude.

Darba autore logopēdiskās nodarbības veido balstoties uz bērna pieredzi; saista uzdevumus ar ikdienišķam, bērnam pazīstamām situācijām; nostiprina bērna psihisko attīstību, veicinot domāšanu; pievērš uzmanību bērna emocijām un vēlmei darboties, kā arī sniedz bērnam izpratni par veicamajiem uzdevumiem.

Logopēdiskā nodarbība notiek logopēda kabinetā un nodarbības sākumā darba autore ar bērnu sēž blakus pie spoguļa. Nodarbības tēma: “Veikala preces”.

5.tabula. Logopēdiskā nodarbība bērniem

Logopēdiskās nodarbības darba posmi	Logopēda darbība	Bērna darbība	Piezīmes
<p>Artikulācijas vingrinājumi</p>	<p>Nodarbības sākumā, logopēds aicina bērnu atpazīt skaņas S, Š burtu veidā. Noskaidro, kurai skaņai ir “jumtiņš” un kurai nav. Logopēdei nepieciešams atgādināt, kā skaņas skan. Atkārtot, ka pie skaņas S lūpām jābūt smaidā, bet pie Š skaņas – lūpas uz priekšu.</p> <p>Pirms turpmākā darba, logopēde aicina ievingrināt runas aparātu, izvēloties vingrinājuma kārtis.</p>	<p>Bērns vēro burtu attēlus, kas ir piestiprināti virs spoguļa. Sākumā tikai pēc burtu attēliem nevar atbildēt.</p> <p>Pēc skaņu S un Š izrunāšanas, var nosaukt, ka Š skaņai ir “jumtiņš”.</p> <p>Sākumā skaņu Š vēlas izrunāt smaidā, bet skaņa neskan. Vērojot logopēdi spogulī, lūpas virza uz priekšu un skaņa Š izskan.</p> <p>Bērns izvēlas kārti, uz kuras, attēla veidā, parādīts vingrinājums.</p> <p>Vingrinājumu pildot lūpas vai mēli notur vienā pozīcijā 2 līdz 5 sekundes.</p>	<p>Strapzobu izrunai liela nozīme ir artikulācijas aparāta vingrinājumiem, jo bērnam ir mazkustīga mēle, kas izrunas laikā lien laukā.</p> <p><i>Skaņas S izrunas laikā lūpas ir mazpavērtas un smaidā; izrunājot plūst auksts gaiss. Skaņas Š izrunas laikā lūpas pastieptas uz priekšu un runājot plūst silts gaiss (Miltiņa, 2005, 85; 116).</i></p> <p>Artikulācijas aparāta vingrināšanai izmanto Egītas Apšas “Mēlītes kārtis”, skaņām S un Š. Vingrinājumi apskatāmi 1.pielikumā.</p>
<p>Skaņu saklausīšana vārdu sākumā</p>	<p>Pārrunas par to, ko bērns darīs, kad ies mājās.</p> <p>Nonāk līdz sarunai par veikalu un iepirkšanos.</p> <p>Logopēdei pazudis iepirkuma saraksts, aicina bērnu palīdzēt to izveidot.</p>	<p>Sarunas par to, ko veikalā pirks.</p> <p>Klausās mīklā un mēģina atminēt. Kad atbilde pareiza, sameklē knaģīti ar atbilstošo sākuma skaņu un pieliek pie attēla. Šis</p>	<p>Mīklu atminējumi un visi attēli sākas ar skaņām S vai Š. Visas preces var iegādāties lielveikalā un bērnam ir pazīstamas (4. un 5.pielikums).</p>

	<p>Doti attēli, logopēde izdomā mīklas un uzdot bērnam. Kad mīkla tiek atminēta, ar kņāģīti uz kura uzrakstīta skaņa Š vai S, jāpiesprauž pie attēla ar atbilstošo sākuma skaņu.</p> <p>Izrunājot vārdus ar skaņām S un Š, logopēde atgādina par lūpu stāvokli.</p>	<p>uzdevums nedaudz sagādā grūtības un vairākas reizes jāizrunā vārds, jāvēro lūpu novietojums, lai saprastu, kura ir atbilstošā sākuma skaņa.</p> <p>Kad logopēde uzdevusi savas mīklas, bērns ņem attēlus un domā mīklas logopēdei.</p> <p>Vārdos ar skaņu Š bērnam aizmirstas lūpas pastumt uz priekšu. Pēc atgādinājuma to izdara un skaņa Š ir saklausāma</p>	<p>Šis paņēmiens attīsta domāšanu, uztveri un atmiņu.</p> <p><i>5 – 7 gadu veci bērni ar tēlainās domāšanas palīdzību veiksmīgāk veic radošus uzdevumus.</i></p> <p><i>Bērni prot strukturēt savas domas pēc redzētā un dzirdētā (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 18-20; Svence, 1999, 79).</i></p>
<p>Dinamiskā pauze</p>	<p>Logopēde aicina bērnu piecelties un izkustēties. Jāpilda kustības un jārunā līdzī logopēdei</p>	<p>Bērns atkārti rādītās kustības, darot līdzī un runājot līdzī.</p>	<p>Skaitāmpantiņš ar kustībām ir darba autore izdomāts (6.pielikums)</p> <p><i>Saskarsmes veidošana starp pieaugušo un bērnu ir skaitāmpantu izmantošana, jo gandrīz visi vingrinājumi izpildāmi saskaroties pirkstiem vai visam ķermenim (Zaķe, 2000, 34).</i></p>

<p>Fonemātiskā analīze un sintēze</p>	<p>Logopēde plauktā sakārtojusi preces, ko var iegādāties veikalā. Preces jāsakārto somās, uz kurām ir piestiprināti burti Š un S. Logopēde iedot bērna attēlus, ar ko nodarbības laikā jau bija darbojies. Ņem attēlu un meklē vai plauktā ir tāda prece. Ja tiek atrasta, liek konkrētajā somā, ar attiecīgo vārda sākuma skaņu.</p>	<p>Bērnā sagādā interesi meklēt preces plauktā pēc attēliem. Nākas piedomāt tajā brīdī, kad prece jāieliek konkrētajā somā. Vairākas reizes tiek saukts nosaukums, lai saprastu sākuma skaņu un preces pēc sākuma skaņas.</p>	<p>Izmanto attēlus, kas parādīti 5.pielikumā. Ne visiem attēliem plauktā atrodas atbilstošā prece. Bērnā jābūt vērtīgam un jānosauc visi attēli. Lielākā daļa preču ir tādas pašas, kā attēlos. Plauktā ir ieliktas preces, kas nesākas ar skaņu S vai Š. <i>Fonemātiskās analīzes rezultātā bērns spēj noteikt, no kādām skaņām sastāv vārds, skaņu atrašanās vietu un secību, bet sintēze ir spēja savienot zilbes, zilbes vārdos (Miltiņa, 2017, 10).</i></p>
<p>Nodarbības noslēgums</p>	<p>Logopēds pārjautā bērnam, kas tika darīts nodarbības. Bērns jāuzvedina uz atbildēm. Pārrunā nodarbības darīto. Par veikto darbu, bērns izvēl no maisiņa kādu preci (šokolāde, suliņa), kas tiek par padarīto darbu.</p>	<p>Bērns spēj pateikt, ka lika kņāģīšus, un ņēma no plaukta, lika somā preces. Uz jautājumu, kas bija ar S un Š, parāda, kā skaņas izrunā.</p>	<p><i>Logopēdam jāsniedz izpratne par to, kas saistīts ar konkrētu uzdevumu. Bērnā jābūt izpratnei, kāpēc uzdevumi tika veikti (Miltiņa, 2017, 38).</i></p>

Nodarbība tika veidota balstoties uz teorētiskās literatūras analīzi, kurā izklāstīts, kā veidot nodarbību skaņu diferencēšanai. *Skaņu diferencēšanas posmā svarīgi ir nostiprināt skaņu S un Š pareizu izrunu; diferencēt skaņas vārdu sākumā; aktivizēt fonemātisko analīzi un sintēzi un nedrīkst aizmirst par dinamisko pauzi un uzslavām (Miltiņa, 2008, 216)*. Tāpat ņemot vērā bērna attīstību, nodarbība veidota secīga un attīstoša. Logopēdiskajā nodarbībā izmantoti vairāki pedagoģiskie paņēmieni: pārrunas, mīklu izstrāde un minēšana, didaktiskās spēles, vingrinājumi domāšanai, atmiņa un uztverei, uzskates materiāli un vizualizēšana, sistematizētas zināšanas, praktiskā darbība, kā arī izmantota paskaidrojoši–ilustratīvā metode. Visi paņēmieni tiek veidoti, lai koriģējoši attīstošajā darbā labotu skaņu izrunu. Citi nodarbību apraksti vērojami sākot ar 7. pielikumu.

Pēc pedagoģiskās izmēģinājuma darbības logopēdijas nodarbībās priekšējo mēleņu **S**, **Z**, **Š**, **Ž** koriģēšanā, tika veikta atkārtota bērnu novērošana, individuālā izpēte, lai salīdzinātu sākotnējos rezultātus ar pētījuma beigās iegūtajiem, kā logopēdiskās nodarbības palīdzējušas bērnu skaņu izrunai.

2.3 Pētījumā iegūto rezultātu analīze

Laika posmā no 2018. janvārim līdz aprīlim, darba autore veidoja un vadīja logopēdiskās nodarbības bērniem ar priekšējo mēleņu **S**, **Z**, **Š**, **Ž** izrunas traucējumiem. Šajā laikā posma tika vērota bērna runas attīstība, izmaiņas. Nodarbības tika veidotas balstoties uz teorētiskās literatūras analīzi un bērna vecumposma īpatnībām. Nodarbības bija plānotas un strukturētas, veidotas secīgi, uz bērna interesi tendētas, ar atgriezenisko saiti.

Diviem bērniem bija novērota starpzobu izruna un logopēdijas nodarbībās svarīgi bija izvēlēties specifiskos artikulācijas aparāta vingrinājumus mēles muskulatūras nostiprināšanai. Neatņemama sastāvdaļa ir elpošanas vingrinājumiem izrunas nostiprināšanai.

Tika veidota sadarbība ar grupu skolotājiem. Darba autore veidojusi ieteikumus, kā ar bērniem, kuriem ir skaņu izrunas traucējumi, nostiprināt skaņas nodarbībās. Svarīgi bērnus aicināt izlabot nepareizi izrunāto vārdu, piedomāt pie lūpu, mēles stāvokļa.

Pēc pētījuma beigām darba autora veica atkārtotu bērnu novērošanu, individuālo izpēti un veidoja secinājumus par logopēdisko nodarbību ietekmi uz bērna skaņu izrunu.

Novērojot bērnus ikdienas gaitā, saistītajā runā ir brīži, kad Valteram un Annijai mēle lien laukā no mutes. Ja Valteram tiek atgādināts, tad skaņa ir skaidri saprotama. Pēc logopēdiskajām nodarbībām, Valteram ir nostiprinājusies fonemātiskā uztvere – spēj nosaukt un sakārtot attēlus pēc sākuma skaņas. Ne vienmēr saklausa Š skaņu vārda vidusdaļā. Prot diferencēt skaņas S un Š. Lai skaņas diferencētu, bija nepieciešamas vairākas nodarbības ar dažādiem uzdevumu veidiem. Dinamika ļoti lēna, jo pirms darba autore sāka pētījumu, pirmsskolas logopēdei bija nepieciešams ilgs laiks, lai skaņas nostiprinātu.

Annijai vēl joprojām ir starpzobu izruna. Katrā nodarbībā tiek nostiprināti mēles muskuļi un izelpas stiprums. Tā kā uz konsultāciju pie ortodonta vēl nav būs, sadarbība ar vecākiem ir grūta. Darba autore ir aicinājusi uz konsultācijām vecākus, ieteikusi ortodontu, lai pārbaudītu, kāpēc priekšzobi neaug. Rezultāti vecāku turpmākajai darbībai nav novēroti šajā pētījuma laika posmā. Logopēdiskās nodarbības tiek turpinātas.

Artjomam svarīga ir nodarbību veidošana, balstoties uz viņa pieredzi un interesēm. Ilgi nespēj nosēdēt, ja nākas vingrināt mēli pie spoguļa. Logopēdiskajās nodarbībās darba autore artikulācijas vingrinājumus iesaistīja rotaļas, lai bērnam veicinātu interesi. Skaņas Š tika nostiprināta, bija nepieciešamas vēl dažas nodarbības. Turpinās darbs pie fonemātiskās uztveres un skaņu saklausīšanas vārdu sākumā, vidū un beigās. Iesākts darbs pie skaņu diferencēšanas.

Ivo skaņu izrunas traucējumu nostiprināšana un diferencēšana šajā laika posmā ir bijusi veiksmīga. Dinamika lēna. Grūtības sagādā fonemātiskā analīze un sintēze. Grūtības sagādā skaņu vietas noteikšana, vārdu dalīšana zilbēs, skaņu savienošana vārdos. Ivo nodarbību laikā vajadzīga speciāla pieeja, jo bieži vien nekas neinteresē. Vēlas tikai spēlēt nevis mācīties. Darba autore rotaļlietas iesaistīja arī logopēdijas nodarbībās, pēc bērna vēlmes, bet tās novērš uzmanību. Mērķi un uzdevumi ne vienmēr tika sasniegti. Lai nāktu uz nodarbībām nācās arī pierunāt. Kā stāsta grupu skolotāja, uz mācību nodarbībām jāaicina ir tāpat un ne vienmēr ir gatavs kaut ko darīt.

Pētījuma darba laika beigās tika veidoti ieteikumi vecākiem par darbiem, ko vajadzētu darīt mājās. Pētījuma beigu izpēte skatāma 5.tabula.

5.tabula. Skaņu pareizas izruna veidošana rezultāti pēc koriģējošā darba

	Valters	Annija	Ivo	Artjoms
Skaņas izrunāšanas	Skaņas S, Z un Š izveidotas runā	Skaņa S izveidota runā	Skaņas S, Z, Š, Ž izveidotas runā	Skaņas S, Z, Š izveidotas runā

sagatavošanas posms				
Skaņu pareizas izrunas mācīšana	Artikulācijas aparāta nostiprināšana	Notiek korekcijas darbs	Skaņas S, Z pareiza artikulācija	Pareiza artikulācijas skaņām S un Z
Skaņu nostiprināšana	Nepieciešana nostiprināšana (Starpzobu izruna)	Nav nostiprināta	Nostiprināta skaņa Š	Nostiprināta skaņa Š
Skaņu diferencēšana	Skaņu S un Š diferencēšana veikta	Nav veikta	Nepieciešams papildus korekcijas darbs	Korekcijas darba procesā

Logopēdijas nodarbības, kuras ir veidotas, lai bērna runa tiktu nostiprināta un kurās ir precīzi izvirzīti mērķi un uzdevumi, palīdz bērnam attīstīt valodu. Darba autore secina, ka izveidojot precīzu logopēdijas nodarbību plānu ir iespējams palīdzēt nostiprināt skaņu izrunu. Bija nepieciešams ilgāks laiks, lai visas skaņas tiktu nostiprinātas un izveidotas runā.

Pedagoģiskie paņēmieni, kādus darba autore izmantoja mērķu un uzdevumu realizēšanai bija: tika piedāvātas vārdiskās metodes situāciju analīzei, stāstījuma veidošana un dialogi, problēmu izprašana un risināšana, didaktiskās spēles mācību procesa pilnveidei, daudzveidīgi uzskates materiāli, nodarbību plānojums, darbības balstītas uz pieredzi, sevis apzināšanās un pašnovērtējums.

Pēc pētījumu izstrādes, darba autore secina:

- novērošana ir mērķtiecīgs izziņas process, kura laikā tiek uzziņāta vajadzīgā informācija par bērnu. Metodes pamatā ir teorētiskā pētījuma pārbaude. Bērnu logopēdiskā izpēte tiek veikta, lai pārbaudītu bērnus ar skaņu izrunas traucējumiem. Pedagoģiskajā izmēģinājuma darbībā autors pārbauda sava darba hipotēzi, mērķi un uzdevumus koriģējoši attīstošajā darbā. Datu analīzes rezultātus salīdzina – sākuma iegūtie rezultāti un beigu rezultāti, un veido secinājumus, nosaka uzlabojumus.

- Lai noteiktu, kuri bērni piedalīsies pētījumā, jāveic frontālo pārbaudi. Frontālās pārbaudes laikā bērni tiek vēroti rīta cēlienā, rotaļnodarbībās, brīvajā laikā, saskarsmē ar pieaugušajiem un vienaudžiem.

- Veidojot logopēdiskās nodarbības, tiek ievērotas bērnu individuālās vajadzības, skaņu izrunas traucējumu veids, vecumposma īpatnības

Secinājumi

Izstrādājot darba teorētisko daļu, diplomdarba autore iepazinusies ar dažādu autoru (I. Miltiņas, S. Tūbeles, A. Baumannē, I. Hadaņonoka, L. Hadaņonoka, G. Svence) darbiem, analizējusi un apkopojusi būtiskākās atziņas pedagoģijā, psiholoģijā un logopēdijā pētījuma tēmas kontekstā.

Plānots un realizēts pedagoģiskais pētījums, kā arī veikta iegūto rezultātu apkopošana un analīze, pēc kuras diplomdarba autore izdara šādus secinājumus.

1. Valodas apguves process ir sarežģīts, un katrs to apgūst individuāli, atbilstoši savām spējām un attīstībai. Bērniem vecākajā pirmsskolas vecumā arvien biežāk tiek diagnosticēti skaņu izrunas traucējumi. Vieni no biežāk sastopamajiem ir priekšējo mēleņu **S, Z, Š, Ž** fonētiskie un fonētiski fonemātiskie traucējumi. Fonētisko traucējumu gadījumos bērni skaņas neizrunā vai izrunā kropļoti, bet fonētiski fonemātisko traucējumu gadījumos skaņas tiek aizstātas ar citām skaņām, kā arī jauktas.

2. Iepazīstoties ar vecākā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības īpatnībām, nācās secināt, ka bērnu, kuriem ir skaņu izrunas traucējumi, attīstība atšķiras no tiem bērniem, kuru attīstība atbilst vecumposma normai. Šiem bērniem mēdz būt uzmanības, uztveres, domāšanas īpatnības, grūtības atcerēties, saskarsmes grūtības gan ar bērniem, gan pieaugušajiem, tāpēc nepieciešams pievērst lielāku vērību viņu attīstībai, jāspēj iedrošināt un celt pašapziņu, kā arī jārada apstākļi un vide, kurā bērns spēs justies droši.

3. Ņemot vērā, ka vecākajā pirmsskolas vecumā bērnu vadošais darbības veids ir rotaļdarbība, tika plānots un realizēts pedagoģiskais pētījums par to, kā logopēdisko nodarbību laikā, izmantojot dažādus pedagoģiskos paņēmienus (rotaļas, vingrinājumus ar rotaļu elementiem, spēles, skaitāmpantus, mīklas, daudzveidīgus uzskates materiālus un vizualizēšanu, zināšanu sistematizēšanu, praktisko darbību, paskaidrojoši – ilustratīvo metodi), var sekmēt skaņu **S, Z, Š, Ž** pareizās izrunas apguvi.

Pētījuma laikā apstiprinājās izvirzītā hipotēze - logopēdijas nodarbībās, izmantojot dažādus pedagoģiskos paņēmienus, un, ievērojot bērnu vecumposma un individuālās attīstības īpatnības, tika sekmēta bērnu runas attīstība; pētījuma veikšanai izvirzītie uzdevumi tika īstenoti un darba mērķis realizēts.

Literatūras un avotu saraksts

1. Āboltiņa, M. (1998). *Kā aug mūsu bērni*. Rīga: Datorzinību Centrs.
2. Apša, E. (2018). *Mēlītes kārtis*. Rīga: Raka.
3. Baumanē, A. (1988). *Izrunā pareizi. Didaktiskie materiāli skaņu s, z, c, dz, š, ž, č, dž pareizai izrunai*. Rīga: Zvaigzne.
4. Baumanē, A. (1976). *Skaņu izrunas traucējumu novēršana bērniem*. Rīga: Zvaigzne.
5. Bāra, A. (2016). *Runā ar mani, māmiņ! Vingrinājumi un rotaļas bērna runas attīstības veicināšanai*. Rīga: Zvaigzne ABC.
6. Dzintere, D., Stangaine, I. (2005). *Rotaļa – bērna dzīvesveids*. Rīga: Raka.
7. Es gribu iet skolā. (2003). Rīga: Puse Plus.
8. Fišers, R. (1990). *Mācīsim bērnu domāt*. Rīga: Raka.
9. Golubina, V. (2007). *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības soļi.
10. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L. (2014). *Kā raisās valodiņa*. Rīga: N.I.M.S.
11. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L. (2013). *Sociālā pedagoga palīdzība bērniem ar valodas sistēmas traucējumiem*. Rīga: N.I.M.S.
12. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., Staļģe, L., Merirandre, R. (2002). *Sociālais pedagogs un bērns ar valodas sistēmas traucējumiem*. Rīga: Rasa.
13. Ideju krātuve 3. Rotaļnodarbības 5 – 6 gadus veciem bērniem. (2010). Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC.
14. Inovācijas skolotāja logopēda darbā. (2007). Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
15. Irbe, A., Lindenberga, S. (2014). *Bērns runāt mācās ģimenē*. Rīga: Raka.
16. Jurgena, I. (2001). *Vispārīgā pedagoģija*. Rīga: Izglītības soļi.
17. Miltiņa, I. (2017). *Modelēšana logopēdijā*. Rīga: Raka.
18. Miltiņa, I. (2005). *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: Raka.
19. Miltiņa, I. (2008). *Skolotāja logopēda darba mape*. Rīga: Raka.
20. Lieģeniece, D. (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Raka.
21. Lieģeniece, D., Nazarova, I. (1999). *Veseluma pieeja valodas apgūvē*. Rīga: Raka.
22. Ļubļinska, A. (1979). *Bērnu psiholoģija*. Zvaigzne.

23. Lūse, J., Miltiņa, I., Tūbele, S. (2012). *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Raka.
24. Smita, K., Strika, L. (1998). *Mācīšanās traucējumi: no A līdz Z*. Rīga: Raka.
25. Svence, G. (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
26. Šēnveilērs, R., Ptoks, M. (2001). *Foniatrija un pedagoģiskā audioloģija*. Rīga: Rasa.
27. Tūbele, S. (2002). *Skolēna runas attīstības vērtēšana*. Rīga: Raka.
28. Tūbele, S., Lūse, J. (2012). *Ja skolēns raksta nepareizi*. Rīga: Raka.
29. Tūbele, S., Šteinberga, A. (2004). *Ievads speciālajā pedagoģijā*. Rīga: Raka.
30. Tukiša, I., Vucenlīdzāns, P. (2008). *Roku sīko kustību nozīme bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību un valodas attīstību*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
31. Vorobjovs, A. (2000). *Vispārīgā psiholoģija*. Rīga: Izglītības soli.
32. Zaķe, I. (2000). *Logopēdiskās spēles un vingrinājumi*. Rīga: Izglītības soli.
33. Zelmenis, V. (2000). *Pedagoģijas pamati*. Rīga: Raka.
34. Žukovs, L. (1997). *Ievads pedagoģijā*. Rīga: Raka.
35. Борисова, Е.А. (2008). Индивидуальные логопедические занятия с дошкольниками. <http://stomfaq.ru/udk-373-bbk-74-102-b/index.html> (12.05.2018)
36. Васильев, В.Л. (2000). Юридическая психология. Санкт-Петербург: Издательство "Питер".
37. Центр логопедии и психологии для детей и взрослых. (2018). *Фонетическое нарушение*. <https://neapl.ru/diseases/rechevye-narusheniya/foneticheskoe-narushenie/> (03.04.2018)
38. Детский сад. *Развитие воли у детей*. <http://www.detskiysad.ru/psih/605.html> (10.05.2018)
39. Детский лечебно-диагностический центр. (2004). *Лечение фонетического нарушения речи*. <http://www.kolibel.ru/foneticheskoe-narushenie-rechi.htm> (03.04.2018)
40. Коломинский Я. П., Панько Е. А., Игумнов С. А. (2004). *Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция*. <https://studfiles.net/preview/399182/> (06.05.2018)

41. Куприянова, А. (2016). *Развитие мышления детей 5-6 лет.* https://medaboutme.ru/mat-i-ditya/publikacii/stati/razvitie_ditey/razvitie_myshleniya_detey_5_6_let/ (06.05.2018)
42. Logopedia. (2010). *Конспекты логопедических занятий.* <http://logopedia.by/?p=287> (09.05.2018)
43. Михайловна, З., М. (2017). Активные методы и приемы обучения в работе учителя-логопеда в условиях инклюзивного образования. <http://xn--i1abbnckbmcl9fb.xn--p1ai/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/629422/> (09.05.2018)
44. Мкртычян, Г.А. (2007). *Параметры педагогической экспериментальной деятельности.* http://portalus.ru/modules/shkola/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1192110571&archive=1196815384&start_from=&ucat=& (12.05.2018)
45. Парамонова, Л. (2009). *Логопедия для всех.* https://bookz.ru/authors/ludmila-paramonova/logopedi_629/page-6-logopedi_629.html (07.05.2018)
46. Пожиленко, Е., А. (2006). *Методические рекомендации по постановке у детей звуков С, Ш, Р, Л.* <http://metodich.ru/metodicheskie-rekomendacii-po-postanovke-u-detej-zvukov-s-sh-r/index2.html#pages> (07.05.2018)
47. Психология от А до Я. (2018). Развитие мышления у детей. <http://psyznaiyka.net/view-michlenie.html?id=razvitie-myshleniya-detei> (09.05.2018)
48. Развитие ребёнка от 5 до 6 лет. (2005). <https://www.babyblog.ru/cr/cr51> (09.05.2018)
49. Школа Родительского Мастерства. (2016). *Детская психология возраста 5-6 лет, об изменениях в развитии ребёнка.* <http://detki.guru/psihologiya-rebenka/psihologiya-5-6-let.html> (08.05.2018)

Pielikums

1.Pielikums

Artikulācijas aparāta vingrinājumi

Artikulācijas aparāta vingrinājumi S, Z, C, DZ

1. Sētiņa. Pasmaidīt bez sasprindzinājuma, atsegt sakļautus zobus, it kā teiktu I. Notur 1-5 sekundes.
2. Nepaklausīgā mēle. Nedaudz paver muti, brīvi noliek mēli uz apakšlūpas un teikt “Pe” “pe” “pe” ar plato ē. Plata mēle, sānu malas pie lūpu kaktiņiem, notur 1-5 sekundes.
3. Pankūka. Pasmaida, nedaudz atver muti, izlikt platu mēli uz apakšlūpas. Noturēt 5-10 s. Pēc tam mēli pakošļāt.
4. Zobu tīršana. Atvērt muti, pasmaidīt, ar mēles galu patīrīt apakšējos zobus, kustinot mēli no vienas puses uz otru, no apakšas uz augšu.
5. Kaķa kūkums. Pielikt mēles galu pie apakšējiem priekšzobiem, mēles muguru izliekt uz āru. Pakošļāt mēli ar augšējiem priekšzobiem. Neatraujot mēles galu no apakšējiem priekšzobiem, piebīdīt mēli atpakaļ mutē.
6. Circenītis. Pasmaidīt, mēles gals atrodas pie augšējiem (reti – apakšējiem) priekšzobiem, grūdienveidā izpūš gaisu. Var pielikt pirkstu pie mēles gala un izrunāt –C, –C, –C, gaiss ievibrē īsi, asi.

Artikulācijas vingrinājumi Š, Ž, Č, DŽ

1. Pankūka. Pasmaida, nedaudz atver muti, izlikt platu mēli uz apakšlūpas. Noturēt 5-10 s. Pēc tam mēli pakošļāt.
2. Nepaklausīgā mēle. Nedaudz paver muti, brīvi noliek mēli uz apakšlūpas un teikt “Pe” “pe” “pe” ar plato ē. Plata mēle, sānu malas pie lūpu kaktiņiem, notur 1-5 sekundes.
3. Pasildīsim augšējos zobus. Platu mēli liek starp augšlūpu un apakšējiem priekšzobiem.
4. Logu tīrītājs. Nedaudz pavērt muti un platu mēli apņēm augšlūpu. Kustina to kā automašīnas logu tīrītājs. Virza mēli pa labi, pa kreisi.
5. Kausiņš. Izbīdīt ārpus mutes platu mēli priekšējā daļa pacelta uz augšu. Lēni ievilk mēli mutē. Uz mēles var uzlikt konfekti, rozīni.

6. Joki. Atver muti izbāzt platu mēles galu pie augšlūpas tā, lai mēles sāni būtu piespiesti, bet mēles vidū veidotos renīte. Pūst gaisu uz degungalu.
7. Āmuriņš. Muti atver, mēli izbāž un ar mēles galu ritmiski pieskarties augšlūpai.
8. Izkrāšosim griestiņus! Pasmaidīt, atver muti, ar mēles galu “paglāsta” cietās aukslējas uz priekšu, atpakaļ, pa labi, pa kreisi.
9. Pēc nepieciešamības izmanto pūšanas un elpošanas vingrinājumus gaisa plūsmai.

Frontālā pārbaude

Sākotnējie novērojumi notiek rīta cēlienā un rīta aplī, bērniem ierodoties pirmsskolas izglītības iestādē. Pēc pirmajiem novērojumiem tiek piefiksēts, ka divi zēni runā ar akcentu. Sarunas laikā ar grupas skolotāju tiek konstatēts, ka zēniem ir divvalodība. Grupas skolotājs skaidro, ka šiem zēniem ir dažādi skaņu izrunas traucējumi, parasti grūtības sagādā valodas un burtu mācīšanās, kā arī nespēj ilgi koncentrēties. Vienam no zēniem labprātāk savu laiku pavadītu spēlējoties, nekā sēžot nodarbībās un piedaloties mācību procesā. Viņa ir arī attieksmes problēmas.

Rīta aplī, pēc kopējās sasveicināšanās, notiek pārrunas par brīvā laika pavadīšanu un ieskats nedēļas tēmā. Šajā laikā diviem bērniem – zēnam un meitenei, saklausāma starpzobu izruna. Pēc rīta apļa konsultējoties ar grupas skolotāju tiek iegūta informācija, ka meitenei šļupstēšana palikusi spēcīgāka pēc zobu maiņas, kā rezultātā nav vēl izauguši augšējie priekšzobi. Skolotāja novērojusi, ka jau ilgs laika periods ir pagājis, ka zobi nav nomainījušies.

Saskarsmei ar citiem bērniem meitenei tas netraucē, vienaudži jau šādu runu ir pieņēmuši un nekādus argumentus neizsaka. Nodarbību laikā, kad meitenei tiek uzdoti jautājumi par dzirdēto stāstu, patstāvīgi neprot pastāstīt. Ja tiek uzdoti uzvedinoši jautājumi, parasti prot atbildēt. Ja tiek lūgts izrunāt pareizi vārdu, atbild, ka tā neprot un vārdu vairs neatkārtos.

Par zobārsta vai ortodonta apmeklējumiem, skolotāja nemācēja atbildēt.

Otram zēnam ar starpzobu izrunas pazīmēm ir diezgan plašs vārdu krājums, labprāt stāsta stāstus par piedzīvojumiem vai kādiem citiem notikumiem. Runas laikā mēle lien laukā no mutes. Nodarbībās klausās un ir uzmanīgs, bet labprātāk pavada laiku viens.

Zēniem, kuriem ir divvalodība, runājot, atsevišķas skaņas tiek aizstātas.

Pēc frontālās pārbaudes var secināt, ka vairākiem bērniem ir skaņu izrunas traucējumi, bet tieši skaņu S, Z, Š, Ž izrunas traucējumi ir četriem bērniem.

Skaņu izrunas kartotēka

	Vārdi	Izrunā	Neizrunā
	Bite		
B	Ābols		
	Grab		
	Cūka		
C	Acis		
	Lec		
	Čūska		
Č	Lāči		
	Riču raču		
	Duša		
D	Medus		
	Ēd		
	Gaiļi		
G	Pogas		
	Deg		
	Feja		
F	Žirafe		
	Ģitāra		
Ģ	Kuģis		
	Jaka		
J	Māja		
	Māj		
	Kuģis		
K	Jaka		
	Rok		

	Vārdi	Izrunā	Neizrunā
	Lāči		
L	Šalle		
	Pil		
	Ļipa		
Ļ	Gaiļi		
	Guļ		
	Māja		
M	Soma		
	Zem		
	Naži		
N	Panna		
	Skrien		
Ņ	Ratiņi		
	Panna		
P	Ļipa		
	Ratiņi		
R	Taurenis		
	Dzer		
	Soma		
S	Krāsas		
	Auss		
	Šalle		
Š	Duša		
	Pūš		
	Taurenis		

K	Ķēpa		
	Zeķe		
V	Vāze		
	Lauva		
	Zeķe		
Z	Vāze		
	Uz		
Bl	Blūze		
	Kleita		
Kl	Sēklas		
	Bļoda		
Bļ	Dubļi		
Sl	Slota		
Sm	Smejas		
Sv	Svece		
Zv	Zvans		
St	Stūre		
	Kaste		
Šķ	Šķēres		
	Pušķis		

T	Bite		
	Met		
	Dzenis		
Dz	Gredzens		
	Slēdz		
	Žirafe		
Ž	Naži		
	Griež		
Kn	Knābis		
	Saknes		
Kr	Krūze		
Tr	Traktors		
	Putra		
Sn	Sniegs		
Šņ	Šņukurs		
Sp	Spainis		
Sk	Skudra		
	Čūska		
Tn	Putni		
Lt	Gulta		

4. Pielikums

Attēli mīklu minēšanai ar sākuma skaņām S, Š

Skaitāmpantiņš

Paņemam mēs lielu bļodu – *rāda ar rokā cik lielu paceļ*
Pieberam to pilnu miltu – *ar pirkstiņiem imitē bārstīšanu*
Pieļejam tur pienu siltu – *atdarina liešanu ar skaņu ššš*
Un vēl sāli, tikai šķipsnu – *divus pirkstus paberzē*
Vienu olu piesitam – *sasit plaukstas*
Visu kopā samaisām – *veic malšanas kustības ar rokām*
Mīklu pannā ieliksīm – *liek iekšā ar abām rokām*
Pie maizītes mēs tiksīm – *noglāsta vēderu.*

Logopēdiskās nodarbības

Tēma – Dosimies ceļā!

Mērķis – Nostiprināt skaņas Š pareizu izrunu bērna runā

Uzdevumi:

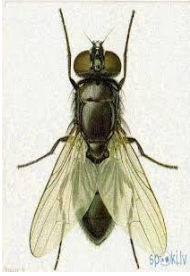

- vingrināt artikulācijas aparātu skaņai Š;
- nostiprināt skaņu Š zilbēs, vārdos;
- sekmēt fonemātisko analīzi.

Logopēdiskās nodarbības darba posmi	Logopēda darbība	Bērna darbība	Piezīmes
<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi</p>	<p>Logopēds pārrunā ar bērnu, kas tika veikts iepriekšējā nodarbībā. Nonāk pie secinājuma, ka notika darbība ar skaņu Š.</p> <p>Uz galda izklāti alfabēta burti. Logopēde aicina bērnu atrast skaņai Š pareizo apzīmējumu. Tiek dots mājiens par skaņu S ar jumtiņu. Kad skaņa atpazīta un apzīmējums atrasts, noliek to bērnam redzamā vietā.</p>	<p>Bērns atceras, ka lūpas bija jāstumj uz priekšu un jāpūš. To arī parāda un izpilda.</p> <p>Grūtības sagādā skaņas Š apzīmējuma meklēšana. Sāk saukt visus pēc kārtas. Pēc tam, kad kopā ar logopēdi ir noskaidrojuši pazīmes skaņai, bērns atrod pareizu apzīmējumu.</p> <p>Lielāko daļu vingrinājumu atceras nevis pēc nosaukuma, bet gan pēc vingrinājuma kartītes. Spēj parādīt,</p>	<p>Skaņas Š nostiprināšana notiek ne tikai pēc dzirdes tēliem, bet ir svarīgi arī redzes tēli.</p> <p><i>Tēlainā atmiņa attīstās ar informācijas piesaistīšanu tēliem vai priekšmetiem. Šie tēli 5 – 7 gadu veciem bērniem veido atmiņas galveno saturu (Ļubļinska, 1979, 190).</i></p> <p>Pie artikulācijas aparāta vingrinājumiem skaņai Š ietilpst – “Pankūkas”, “Nepaklausīgā mēle”,</p>

	<p>Logopēde sauc artikulācijas vingrinājuma nosaukumus, bērnam atrod atbilstošo kartīti.</p> <p>Logopēde jautā, kāda darbība bija jāveic ar noteikto kartīti.</p>	<p>kāds uzdevums jāveic ar konkrēto kartīti.</p>	<p>“Pasildīsim augšējos zobus”, “Logu tīrītājs”, “Kausiņš”, “Joki”, “Āmuriņš”, “Izkrāšosim griestiņus” (Apše, 2018, 5).</p>
<p>Skaņas nostiprināšanās posms</p>	<p>Logopēds pārjautā bērnam, kā gājis sacensībās. Vai ilgi bijis jābrauc?</p> <p>Jautā vai bērns ievērojis, ko jaunu kabinetā. Pie sienas ir pielīmēts ceļš.</p>	<p>Labprāt pastāsta par sacensībām. Gulējis pa ceļam, jo ilgi bija jābrauc. Garš ceļš esot bijis.</p> <p>Uzreiz pamaina pielīmēto ceļu un jautā, vai varēs padarboties.</p>	<p>Saskarsi veicina ar bērnam interesējošām tēmām, kā arī lietām, kas ir tuvas un interesantas.</p>
	<p>Tā kā ar sagatavoto ceļu ir paredzēts stāsts, logopēde izskaidro instrukciju, kā ar šo ceļu jādarbojas.</p> <p>Sākumā jāizvēlas viena mašīna. Noskaidro, ka šis ir galvenais ceļš, tā tad šoseja – pa kuru braucot, jāpiestāj pieturās un jāizpilda uzdevumi, lai tiktu tālāk.</p>	<p>Bērns vērīgi klausās, jo ir vēlme pabrukt pa šo ceļu.</p> <p>Bērns izvēlas sarkanu dzeltenu mašīnu, jo tādā krāsā ir arī viņa kvadricikls.</p> <p>Nodemonstrē braukšanu uz galda un izrunā ššš.</p> <p>Bērns noskaidro, ka uz katras pieturas ir uzrakstīta zilbju rinda.</p> <p>Sākot braukt pa šoseju un nonākot pie pieturas, prot</p>	<p>Skaņas nostiprināšana šajā uzdevumā notiek – pārbraucienos no pieturas uz pieturu izrunās skaņu ššš, pieturās zilbes ar Š.</p> <p>Nostiprināšanas posmā sāk ar vaļējām zilbēm.</p> <p>Tas skan tā – ššš ša – ša – ša; ššš še – še – še; ššš uš – uš - uš u.t.t.</p>

	<p>Braucot ar mašīnu pa šoseju, braukšanu imitē ar pūšanu ššš.</p> <p>Logopēde aicina apskatīties pieturas, pirms ir sākts uzdevums. Nonākot pie pieturas, jāatrod tāda pati zilbju rinda, lai zinātu, kas jādara.</p>	<p>atrast norādījumus ar tādu pašu zilbju rindu.</p> <p>Zilbju rinda jāatkārto.</p> <p>Pietura ar zilbēm ir četras pēc kārtas.</p>	
	<p>Pēc zilbju rindu izpildes, seko nākamā pietura, kur iz jānosauc attēlu kartītes ar skaņu Š vārdos dažādās pozīcijās.</p>	<p>Saucot atsevišķus vārdus, skaņa Š pazūd vārdu vidū.</p>	<p><i>Darbs ar attēliem – bērnam jānosauc attēls, kuru nosaukumi ir saistīti ar konkrēto skaņu (Miltiņa, 2005, 79)</i></p>
<p>Dinamiskā pauze</p>	<p>Rāda kustības un aicina bērnu runāt līdzī.</p>	<p>Izpilda līdz ar logopēdi kustības.</p>	<p>Šorīt agri piecēlos – izstaipās, rokas stiep uz augšu</p> <p>Pašūpojos ceļgalos – pārmaiņus šūpojās no pirkstgaliem uz papēžiem</p> <p>Izdomāju – rāda, ka domā</p> <p>Duša iešu - imitē mazgāšanos</p> <p>Vēlāk tik uz skolu skriešu – paskrien uz vietas</p>

			Tur es pirmai būšu – <i>rāda vienu pirkstu</i> Par teicamnieku kļūšu! (Darba autores radīts pantiņš.
Fonemātiskā analīze	Tuvojoties finišam, atlikusi pēdējā pietura. Jāizmanto iepriekšēji attēli un dotās shēmas (skaņas Š vārdu sākumā, vidū, beigās) jāpieliek pie atbilstošā attēla. Kad darbs izdarīts, logopēde izdala vienotus attēlus kopā ar nosaukumu un shēmu, lai bērns sevi novērtē un salīdzina pareizo iznākumu.	Sākumā bērnam jāizskaidro, kas tās ir par shēmām un kā tās darbojas. Kaut kad esot kaut ko tādu darījis, bet neatceras. Attēlus, kuriem vārda sākumā ir skaņa Š, atrod viegli. Pārējiem ir nepieciešama palīdzība. Kopā ar logopēdi lēnām izrunā vārdus, lai saprastu, kurā vietā ir skaņa Š.	Fonemātikās uztveres viens no uzdevumiem ir <i>skaņas vietas noteikšana</i> <i>vārdā</i> (Tūbele, Lūse, 2012, 54).
Nodarbības noslēgums	Logopēde aicina bērnu vēlreiz izbraukt ar mašīnu pa šoseju, lai atcerētos, kas tika darīts nodarbībā.	Bērnam visvairāk patīcis braukt ar mašīnu.	

				
Mašīna	Ceļš	Šūpoles	Plēš	Duša
š	_ _š	š_ _	_ _š	_š_
				
Švīkas	Šķēps	Muša	Lūši	Zaļš
š_ _	š_ _	_š_	_š_	_ _š

Tēma – Skaidras, precīzas skaņas S izrunas mācīšanās posmā un fonemātiskajā dzirdē
Mērķis – vingrināt skaņas S pareizu izrunu vārdos un S artikulācijas aparāta speciālos vingrinājumus

Uzdevumi:

- vingrināt lūpas, mēles, gaisa plūsmas pareizu virzienu skaņas S izrunas laikā;
- rosināt fonemātisko uztveri un sintēzi;
- rosināt redzes atmiņu un uzmanību.

Logopēdiskās nodarbības darba posmi	Logopēda darbība	Bērna darbība	Piezīmes
Artikulācijas aparāta vingrinājumi	<p>Sadarbībā ar grupu skolotājiem, nodarbībās bērni bija veidojuši taureņus. Logopēde aicina bērnu sakārt taureņus zaros, kas ir ielikti vāzē un izrotāt kabinetu.</p> <p>Kad tas ir izdarīts, pārrunā kādus vingrinājumus mājās veica, vai runas aparāts jau ir gatavs darbam.</p> <p>Logopēds bērnam priekšā noliek dažāda veida un garuma kokteiļa salmiņus. Ar šiem salmiņiem jāliek taurenim lidot.</p>	<p>Bērna veidotajiem taureņiem, tiek izrotāts kabinets.</p> <p>Atgriežas pie spoguļa un veic skaņas S artikulācijas vingrinājumus.</p> <p>Grūtības sagādā mēli noturēt aiz zobiem.</p> <p>Sākumā bērnam jāpiepūlas lai iekustinātu vairākus taureņus reizē.</p> <p>Ietekmē ne tikai salmiņa veids, bet arī bērns nespēj izveidot ilgu izelpu.</p>	<p>Artikulācijas aparāta vingrinājumi skaņām S, ir “Sētiņa”, “Nepaklausīgā mēlīte”, “Pankūka”, “Zobu tīrīšana”, “Kaķa kūkums”, “Circenis”.</p>
Skaņi izrunas mācīšana	<p>Uz galda sakārtotas kartītes ar pūšanas vingrinājumiem, kas jāizpilda.</p> <p>Logopēde izveidojusi skaņu grāmatiņu.</p> <p>Izrunājot vārdu, jāatceras par</p>	<p>Bērns ņem pa vienai kartītei un pilda pūšanas vingrinājumus.</p> <p>Atgādinot par mēles stāvokli, bērns izrunā vārdus ar skaņu S dažādās pozīcijās.</p>	<p>Pūšanas vingrinājumi ņemti no grāmatas “Mēlītes kārtis”</p> <p>Pēc ilustrācijas uz kartītes, bērns izprot sekojošo darbību.</p>

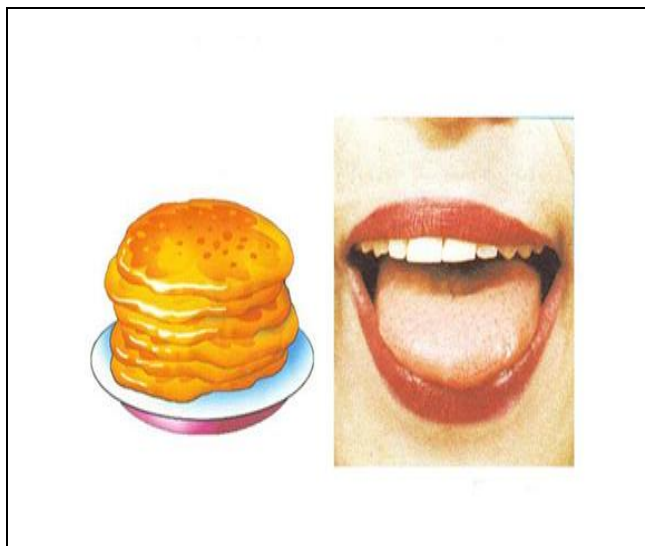
<p>Dinamiskā pauze</p>	<p>Kustību vingrinājums runājot līdzī</p>	<p>Kustību vingrinājums runājot līdzī</p>	<p>Es esmu šuvējs – Šviku, švak, Es esmu šuvējs – Šviku, švak. Es protu bikses šūt. <i>Ar labās rokas trim kopā saliktiem pirkstiem atdarināt šūšanas kustības.</i> Lielas bikses, mazas bikses... <i>Ar plaukstām rāda lielas mazas,</i> Platas bikses, šauras bikses... Es protu bikses šūt. <i>Šauras, platas.</i></p>
<p>Fonemātiskā uztvere attīstīšana</p>	<p>Uz lapas salīmēti vairāki attēli no žurnāliem. Logopēds aicina bērnu apvilkt tikai tos attēlus, kuri sākas ar skaņu S. Uz galda noliek trīs attēlus. Ļauj bērnam apskatīt un nosaukt. Pēc tam attēlus samaina vietām. Ļauj bērnam pārskatīt dažas sekundes, tad aizklāj. Jānosauc pareizā secībā attēli.</p>	<p>Vēro, nosauc skaņi vārdus un apvelk tos, kuri sākas ar skaņu S. Mēles stāvoklis ik pa laikam jāatgādina. Bērnam vairāk patīk pēc atmiņas kārtot attēlus un to atceras labāk nekā pēc dzirdes.</p>	<p>Rosina bērna atmiņu un domāšanu. <i>Fonemātikā sintēze un analizē – skaņu saliedēšana un skaņu saklausīšana vārdos (Miltiņa, 2008, 69-70).</i></p>

	Kad tas izdarīt iedot tādu pašu attēlu pāri bērnam. Jāvēro attēli, kad aizklāj, jāsaliek attēli pareizā secībā.		
Nodarbības nobeigums	Logopēde jautā bērnam, kas tiek darīts. Lai atgādinātu, tiek iedotas attēlu kartītes, ar nodarbības laikā veiktajiem uzdevumiem. Bērnam jāsakāto pareizā secībā, ko nodarbības laikā veica.	Vieglāk izprast darba gaitu bērna.	Veido atgriezenisko saiti un izpratni, par nodarbību.

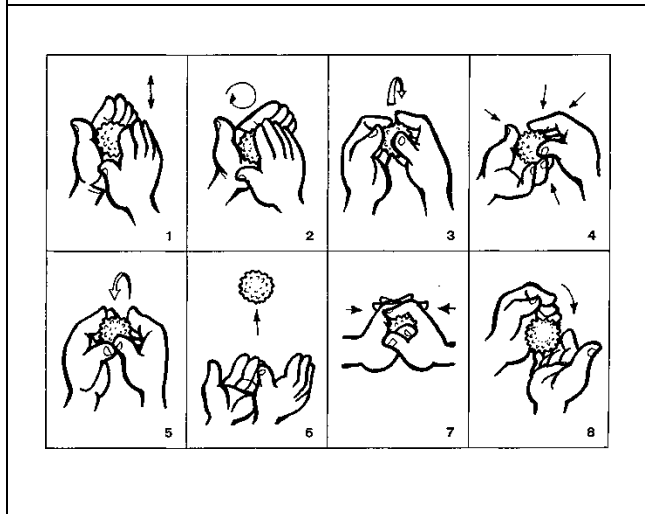
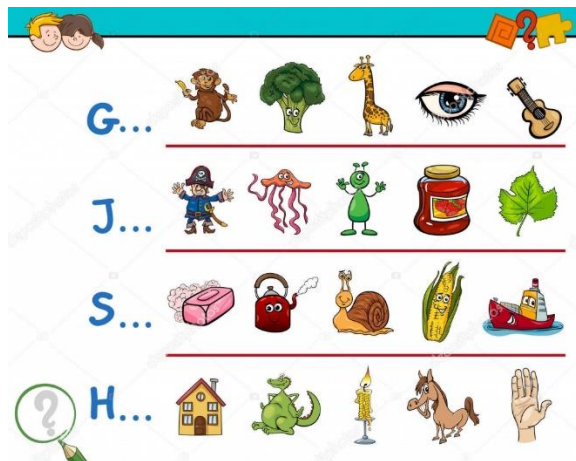
Elpošanas vingrinājumi

1. Bumba vārtos. Lūpas viegli pastieptas uz priekšu, pūst uz vates piciņu pa galda virsmu un iedzīt to “vārtos”. Plati, šauri “vārti”. Tuvāk, tālāk.
2. Kas tālāk aizdzīs bumbu. Pasmaidīt, platu mēli priekšējo daļu nolikt uz apakšējās lūpas. It kā sakot F, vates bumbiņu pūst uz galda pretējo malu,
3. Pavilkst apakšlūpu pie augšējiem priekšzobiem, lai vidū būtu apaļa spraudziņa. Papūst – ielaist vējiņu lodziņā.
4. Aukstais vējiņš. Pasmaidīt, mēles gals aiz apakšējiem priekšzobiem, mēle brīva, vidū maza renīte, pa kuru izplūst auksta gaisa strūkļa –s, -s, -s.
5. Ceļamkrāni. Ar salmiņu piesūcot, pārlikt papīra formiņas no vienas kastītes uz citu (Apša, 2018, 11).
6. Piepūt riteņa riepu. Ieelpo caur degunu un izelpojot izrunā skaņu sss, vienlaicīgi izdarot kustības ar labo kāju un rokām (kā pumpējot riepu) (Bāra, 2016, 34),

Attēli nodarbības uzdevumiem

S _ _
 _ S _
 _ _ S

Diplomdarbs - **Priekšējo mēleņu (S, Z, Š, Ž) izrunas traucējumu korekcija logopēdijas nodarbībās vecākā pirmsskolas vecuma bērniem** izstrādāts LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai. Atļauju / neatļauju savu darbu publicēt kopumā un/vai pa daļām.

Autore: Aiva Šmukiņa
/vārds, uzvārds/ _____
/paraksts un datums/

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja/s: _____
/vārds, uzvārds, zinātniskais grāds, paraksts un datums/

Darbs iesniegts Skolotāju nodaļā

Metodiķe: _____
/vārds, uzvārds, paraksts un datums/

Diplomdarbs aizstāvēts pārbaudījumu komisijas sēdē

_____. _____. 20____. prot. Nr. _____, vērtējums _____ (_____)

Komisijas sekretāre: _____
/vārds, uzvārds, paraksts/